

**Pyhä meteli ja rituaalinen hiljaisuus. Akustinen
kommunikaatio pyhän rajalla suomalaisessa
kansanuskossa.**

Uskontotieteen pro gradu -tutkielma
Humanistinen tiedekunta
Vanessa Kairulahti
18.3.2020

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta / Maailman kulttuurien laitos		
Tekijä – Författare – Author Vanessa Kairulahti		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Pyhä meteli ja rituaalinen hiljaisuus. Akustinen kommunikaatio pyhän rajalla suomalaisessa kansanuskossa.		
Oppiaine – Läroämne – Subject Uskontotiede		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Huhtikuu 2020	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 68 s.
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tämän pro gradu -tutkielman tarkoitus on täyttää suomalaiseen kansanuskoon liittyvää äänellisyyden historiaan ja kulttuuriseen merkitykseen liittyviä tutkimusaukkoja. Tutkimuksessa perehdytään suomalaisen kansanuskon vuotuisjuhlien ohessa ilmenevään akustisen kommunikaation ilmenemisen muotoihin ja funktioihin. Kyseessä on laadullinen tutkimus, joka sijoittuu uskontotieteen, folkloristiikan ja äänimaiseman tutkimuksen kentille. Taustotan tutkimusta katsauksella suomalaiseen kansanuskoon ja äänimaiseman tutkimukseen.</p> <p>Aineistona on käytetty SKS: n kansanrunousarkiston vuotuisjuhliin liittyviä uskomuskortteja sekä täydentävää kirjallisuutta suomalaisista vuotuisjuhlista. Analyysimenetelmänä on teoriasidonnainen sisällönanalyysi. Tutkimuksen teoreettisena viitekehiksenä kulkevat mukana pyhään, magiaan, siirtymäriitteihin ja akustiseen kommunikaatioon liittyvät teoriat ja käsitteet. Analyysi kulkee vuodenkierron mukaisesti tarkastellen kutakin juhlapyhää äänellisestä näkökulmasta teoreettisten viitekehysten avulla. Yhteenvedon olen jakanut vielä viiteen lukuun, jossa analyysi tiivistetään omien osa-alueidensa alle otsikoiksi, jotka ovat: dualistiset valtasuhteet ja sosiaalinen tilanottaminen äänellisellä kommunikaatiolla vuodenkierron aikana, rituaalisen kuunteluhiljaisuuden funktiot ja maaginen logiikka, tabuäänien funktiot ja maaginen logiikka, pyhä meteli siirtymäriittinä ja sosiaalisen tilanoton välineenä ja pyhä meteli ja rituaalinen hiljaisuus yhteisöä vahvistavana rituaalina ja merkitysjärjestelmänä.</p> <p>Aineistosta nousee esiin kolme akustisen kommunikaation luokkaa, jotka ovat: pyhä meteli eli (ihmisten) metelöinti, (ihmisten) rituaalinen hiljaisuus ja tuonpuoleisten kuuntelu. Kaikissa näissä luokitteluissa ihminen on aktiivisin toimija ja tuonpuoleinen rituaalisesti passiivisempi. Akustisella kommunikaatiolla on säädely pyhän rajankäyntiä ja sosiaalista tilanottoa tämän- ja tuonpuoleisen/metsänpiirin välillä. Rituaalinen akustinen kommunikaatio toimii magian lakien mukaisesti, tyypillisimmin jäljittelymagian logiikalla ja epäsuorina rituaaleina, joissa välittäjinä toimivat esimerkiksi henget, noidat, haltijat tai väki. Metelöinti ja rituaalinen hiljaisuus ovat yhteisöllistä toimintaa, jotka vahvistavat yhteisön normeja ja symbolisia merkitysjärjestelmiä. Kuunteluhiljaisuuden avulla ihminen on pyrkinyt hyötymään sosiaalisen tilansa menetyksestä ja tuonpuoleisen valta-asemasta, pyrkien saamaan selviytymistä helpottavaa informaatiota tulevaisuudesta. Ihmisen harjoittama pyhä meteli sijoittuu suurimmaksi osaksi vuoden kulun toiseen suureen liminaalivaiheeseen kevättalveen, jolloin ihmiset laajentavat elinpiiriään kauemmaksi omasta pihastaan. Syksyllä sadonkorjuun aikaan, vuoden toisessa suuressa liminaalisessa vaiheessa, ihminen alkaa luopumaan sosiaalisesta tilastaan ja hiljenee tuonpuoleisen ja metsänpiirin ottaessa tilaa. Valta-asemat ja niihin liittyvä äänenkäyttö vaihtelevat kuitenkin ympäri vuoden tehden poikkeuksia vuoden ajan ns. normaaliin noudattaen siirtymärituaalien vaiheita ja logiikkaa.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Kansanusko, äänellisyys, akustinen kommunikaatio, pyhä meteli, rituaalinen hiljaisuus, vuotuisjuhlut.		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Pääkirjaston kokoelmat		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	3
1.1 Kulttuurisen äänellisyyden tausta ja merkitys	3
1.2 Edeltävä tutkimus	4
1.3 Tutkimuskysymykset	6
2. SUOMALAINEN KANSANUSKO	7
2.1. Kansanuskon kerrokset	7
2.2 Henkiusko, jumaluudet ja väki	9
2.3 Dualistinen maailmankuva	11
3. TOOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	14
3.1 Magian lait ja kategoriat	14
3.2 Pyhän rajalla	16
3.2.1 Pyhä ja rituaali uskontotieteellisessä tutkimusperinteessä	16
3.2.2 Pyhä semanttisena ja kulttuurisena kategoriajärjestelmänä suomalaisen perinteen kontekstissa	17
3.3 Akustinen kommunikaatio	18
4. AINEISTO JA METODIT	21
4.1 SKS: n kansanrunousarkiston aineistot	21
4.2 Muut kirjalliset lähteet	22
4.3 Arkistotutkimus ja sen haasteet	22
4.4. Sisällönanalyysi	23
5. KALENDARIRIITIT JA -USKOMUKSET	26
5.1 Vuodenkulku	26
5.2 Uusivuosi	28

5.3 Heikinpäivä	31
5.4 Laskiainen	33
5.5 Pääsiäisviikko	35
5.6 Jyrin/Yrjön päivä ja huutoyöt	41
5.7 Vappu	44
5.8 Helatorstai ja kanttaiviikko	46
5.9 Juhannus	47
5.10 Pietarinpäivä	50
5.11 Jakoaika	51
5.12 Kekri	53
5.13 Tuomaan päivästä joulun	57
6. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	58
6.1 Dualistiset valtasuhteet ja sosiaalinen tilanottaminen äänellisellä kommunikaatiolla vuodenkierron aikana	58
6.2 Rituaalisen kuunteluhiljaisuuden funktiot ja maaginen logiikka	60
6.3 Tabuäänien funktiot ja maaginen logiikka	61
6.4 Pyhä meteli siirtymäriittinä ja sosiaalisen tilanoton välineenä	61
6.5 Pyhä meteli ja rituaalinen hiljaisuus yhteisöä vahvistavana rituaalina ja merkitysjärjestelmänä	62
6.6 Tutkimusaiheita äänellisyyden parista	63
8. BIBLIOGRAFIA	64
8.1 Lähteet	64
8.2 Kirjallisuus	66

1. JOHDANTO

1.1 Kulttuurisen äänellisyyden tausta ja merkitys

Jos tahdottiin tietää mitä seuraavaan pääsiäiseen mennessä tapahtuu, mentiin kuuntelemaan kolmen tien risteyksiin, pääsiäistä vasten yöllä, mitä satuttiin kuulemaan, sitä uskottiin tapahtuvan. Jos kuultiin lautojen losauksia jostain päin, sieltä päin olisi kuolioita sillä vuolla. Tai itkua siellä surua tai naurua, siellä iloa jne. Myös on kuunneltu kolmasti muutetun rakennuksen katolla verinen nahka alla.

Nurmes KRK 160. Kuosmanen, H. E. 23. 1935

Kuulolla, kuten muillakin aisteilla on omat biologiset tarkoitusperänsä, jotka auttavat ihmistä aistimaan lähestyvän vaaran tai löytämään tiensä aterian äärelle. Aistit ovat myös kommunikaatiovälineitä, joiden avulla ympäristön erilaisia signaaleja voidaan tulkita. Historian ja kulttuurin tutkimuksessa on vältelty pitkään aistillisuuteen liittyvää tutkimusta, koska aistit on koettu perimiltään niin subjektiivisiksi kokemuksiksi, että niistä ei voida vetää yleispäteviä tutkimuksellisia johtopäätöksiä. Viime vuosikymmeninä kulttuurin- ja historian tutkimuksen piirissä on kuitenkin alettu yleisesti hyväksymään, että eri aisteja tulkitaan reflektioimattomanakin omista kulttuurisista konteksteista käsin. (Salmi 2001, 341).

Äänet luovat ja rakentavat tiloja, tunnelmia, paikkoja ja niiden rajoja. Pelkistetysti voidaan todeta, että äänimaisemat koostuvat melun, musiikin, ihmisten ja heidän tuottaman teknologian sekä luonnonäänien yhdistelmistä. (Järviluoma & Piela 2016, 7 - 8). Erityisesti kuuloaistin merkitys ihmisten keskinäiselle ja ihmisen ja luonnon väliselle kommunikaatiolle on kiistaton, mutta renessanssin ajoista lähtien länsimainen kulttuuri ja sen tutkimus on painottunut lähes pelkästään kulttuurin visuaaliseen ja tekstuaaliseen puoleen. Hannu Salmi pohtiikin artikkelissaan *”Onko tuoksuilla ja äänilläkin menneisyys?”* olivatko kuulo- ja hajuaistimukset tärkeämpiä informaatiolähteitä esimerkiksi keskiaikaisille ihmisille, kuin nykyajan hälyyn ja hajuttomuuteen tottuneille ihmisille. (Salmi 2001, 341).

Tämän pro gradu -tutkielman tarkoitus on täyttää suomalaiseen kansanuskoon liittyvää äänellisyyden historiaan ja kulttuuriseen merkitykseen liittyviä tutkimusaukkoja ja tuoda aihepiiriin syvempää uskontotieteellistä näkökulmaa. Myös analysoitavat

kansaperinneaihepiirit ovat esitelty kattavammin kuin edeltävissä tutkimuksissa ottamalla analyysiin mukaan vuodenkierron kannalta merkityksellisiin tuonpuoleisiin olentoihin ja metsänpiiriin liittyviä uskomuksia.

1.2 Edeltävä tutkimus

Äänimaiseman- ja äänellisyyden tutkimusta on harjoitettu laajamittaisesti ainakin 1970-luvulta asti ulkomailla. Käytän lähtökohtakseni alan merkittävien tutkijoiden Barry Truaxin ja R.Murray Schaferin teoksia akustisesta kommunikaatiosta sekä äänimaisematutkimuksesta. R.Murray Schafer (1977) lanseerasi kirjassaan *The Tuning of the World* termin ”pyhä meteli” (*sacred noise*), joka on tärkeässä roolissa myös omassa tutkimuksessani.

Käsitteenä ”äänimaisema” tuli yleisempään käyttöön suomalaisessa tutkimuksessa 1980-luvun lopulla, mutta tuli laajempaan tietoisuuteen 1990-luvun aikana myös medioissa. Suomessa on tehty erityisesti aihepiiriin liittyvää kenttätutkimusta ja kulttuurianalyttisiä pitkän keston perspektiivistä koostettuja tutkimuksia. Tutkimusala on kansainvälinen, mutta Suomessa on ehditty järjestämään mm. äänimaisemaan liittyviä keruita sekä julkaisemaan muutama artikkelikokoelma aiheesta. (Järviluoma & Piela 2016, 7 -8).

Aihetta ei ole juurikaan tutkittu ulkomailla tai Suomessa uskontotieteen näkökulmasta ja äänellinen näkökulma on jäänyt suhteellisen vähälle huomiolle myös muussa suomalaisessa kulttuurintutkimuksessa. Mm. musiikkitieteessä on luonnollisesti tutkittu paljon laulu- ja soittoperinnettä, mutta muiden äänellisten aspektien (kuten äänimaisematutkimus) on jäänyt suhteellisten harvojen näkökulmaksi. (Salmi 2001, 353, Raunio 2005, 280).

Arkeoakustiikka on alkanut hiljalleen sen sijaan ottaa jalansijaa Suomessa 2000-luvulla mm. arkeologi Antti Lahelman sekä Riitta Rainion tutkimustyön myötä. Artikkelissaan *Henget kallion sisällä: ei-visuaaliset kokemukset osana kalliomaalausten tutkintaa* arkeologi Antti Lahelma (2008) käsittelee kalliomaalausten moniaistillisia ominaisuuksia

sisällyttäen pohdintaansa myös arkeoakustisen näkökulman. Artikkelissa kerrotaan, että iso osa Suomen merkittävimmistä kalliomaalauksista on sijoitettu jyrkkäreunaisten kallioiden ja veden ääreen. Kyseisissä paikoissa ääni resonoi ja kaikuu huomattavan voimakkaasti maalauksin merkityistä kallioseinämistä. Lahelma esittääkin, että kaikuvia paikkoja (myös luolat) on esihistoriallisina aikoina tulkittu henkien asuttamiksi. Lahelma argumentoi, että on merkille pantavaa, kuinka myös suomalais-karjalaisessa maagisessa lauluperinteessä ja kalevalaisissa runoissa tietäjä soittaa ja laulaa poikkeuksetta voimakkaasti resonoivassa paikassa, kuten vuorella, rantakalliolla tai kiven päällä. Lapin seita-kulttuurissa on puolestaan useita esimerkkejä henkien asuttamista kallioista, joiden kerrottiin ”laulavan”, ”vastaavan” tai ”soittavan tiukujen ääntä”. Samanlaisia päätelmiä kaiun ja akustiikan merkityksestä esihistoriallisilla pyhillä paikoilla on tehty arkeoakustiikan alan tutkimuksissa ympäri maailmaa eri kulttuurien parissa. (Lahelma 2008, 62 – 73).

Riitta Rainion väitöskirja *”Suomen rautakautiset kulkuset, kellot ja kelloriipukset. Äänimaiseman arkeologiaa.”* (2010) on tutkielmani kannalta merkityksellisen tutkimus, vaikkakin sen pääpaino on arkeologiassa ja fyysisessä löydösmateriaalissa. Väitöskirjassa tutkitaan Suomen keski- ja myöhäisrautakautisia kelloja, kulkusia ja kellonmuotoisia riipuksia. Rainio erittelee ja luokittelee tutkimuksessaan löydösmateriaaleja ja niiden soimistekniikkaa ja pohtii ketä soittimia ovat käyttäneet ja missä yhteyksissä. Rainion väitöskirjan loppupuolella käsitellään mikä merkitys rautakautisia kulkus- ja kellolöydöksillä on ollut. Tuloksissaan Rainio löytää löydösmateriaaliin liittyviä akustiseen kommunikaatioon funktioita magian lakien ja rituaalisten rajojen ylittämisen näkökulmasta.

Rainio toteaa tutkimuksessaan, että soivia esineitä on käytetty vaatteissa (naisilla, miehillä ja lapsilla) pukuihin ja hevosvarusteisiin kiinnitettynä erityisesti niistä muodostuvan ns. helisevän äänikentän takia. Muodostuneella akustisella äänikentällä on ollut mitä todennäköisemmin myös sosiaalista merkitystä. Soivaa esineistöä on löydetty runsaiten varakkaiden ja vaikutusvaltaisten ihmisten haudoista, mikä puoltaa akustisen kommunikaation ja tilanottamisen merkitystä kyseisten soivien esineiden avulla. Rainion väitöskirjatutkimuksen perusteella rautakautisia kulkusia, kelloja ja kelloriipuksia on käytetty rautakaudella sosiaaliseen tilanottamiseen akustisen kommunikaation avulla sekä niiden maagisten ominaisuuksiensa takia. Soivat esineet ovat toimineet maagisesti

suojaavina taikaesineinä ja maagisen, suojaavan äänikentän luojina muun muassa vuotuisrituaalien sekä muiden rituaalisten rajanylitysten tapahtuessa. (Rainio 2010, 168 - 174).

Riitta Rainio (2005) on kirjoittanut myös artikkelin *”Mikält kellot kuuluut, sikält pahat pajetkoon”* teokseen *”Kuultava menneisyys. Suomalaista äänimaiseman historiaa.”* Artikkelin erityisesti ensimmäisissä vuoden kiertoon liittyvissä analyysikappaleissa on pro gradu tutkielmani aihepiiriä koskevaa tutkimustietoa. Artikkelissa Rainio tarkastelee vuotuisjuhlien ohessa tapahtuvan akustisen kommunikaation lisäksi myös mm. karjauloslaskurituuaaleihin, kuolemaan ja muihin tuonpuoleisiin teemoihin liittyviä äänellisiä rituaaleja sekä hiljaisuutta peilaten huomioitaan erityisesti suomalaisen kansanuskon dualistisuuteen.

Rainio liittää artikkelissaan rituaalien yhteydessä ilmenevän akustisen kommunikaation tuonpuoleisen kanssa käytävään ns. valtapeliin ja toteaa ”pyhän metelin” olevan symboli elävästä ja profaanista ja hiljaisuuden puolestaan kuolemasta ja tuonpuoleisesta. (Rainio 2005, 284 – 299.) Omassa tutkimuksessani käsittelen Rainion artikkelin kanssa osittain yhtenevää aihepiiriä syvällisemmällä ja kattavammalla teoreettisella uskontotieteellisellä viitekehyksellä ja käyttäen arkistomateriaalia aineistonani. Loppuanalyysissa tulen tutkailemaan havaintojemme yhteneväisyyttä.

1.3 Tutkimuskysymykset

Pro Gradu -tutkielmani aiheena on äänellisyys ja rituaalinen hiljaisuus suomalaisessa kansanuskossa. Tutkimuksessa tullaan toisin sanoen käsittelemään erilaisten äänten, metelin ja hiljaisuuden käyttämistä rituaaleissa suomalaisen kansanuskon kontekstissa. Tulen tarkastelemaan aihetta pääosin uskontotieteen magian-, pyhä- ja siirtymäriittiteorioiden kautta, mutta äänimaisematutkimuksen akustisen kommunikaation käsite on myös vahvasti läsnä teoreettisessa viitekehyksessä.

Tarkastelun kohteena ovat vuoden kiertoon liittyvät rituaalit, luonnonilmiöt, metsä sen asukkaineen ja tuonpuoleiset kanssaeläjät, joiden yhteydessä ilmenee metelöintiä, äänellistä kommunikaatiota tai rituaalista hiljaisuutta. Tutkimuskysymyksiäni ovat: millä tavalla, missä tilanteissa ja miksi meteliä sekä hiljaisuutta on käytetty ja tulkittu suomalaisessa kansanuskossa vuodenkierron aikana. Analysoidessani äänellisyyden käyttöä eli millä tavoin meteliä ja hiljaisuutta on tuotettu ja tulkittu käytän teoreettisena viitekehyksenä erityisesti maagiseen ajatteluun liittyviä teorioita ja jäsentelytermejä. Siirtyessäni kysymykseen ”miksi”, pohdin kysymystä äänellisen kommunikaation lisäksi erityisesti pyhä-, siirtymärituaaliteorioiden kautta vuosikalenterin kehityksessä.

2. SUOMALAINEN KANSANUSKO

2.1. Kansanuskon kerrokset

Suomalainen kansanusko on käsitteenä monella tapaa monitahoinen ja hankalakin. Laajassa merkityksessään sillä voidaan tarkoittaa esikristillistä muinaisuskoa sekä kristinuskon kanssa sekoittunutta synkretisoitunutta kansanuskoa. Yleensä kansanuskosta puhuttaessa käytetään kuitenkin sen suppeampaa merkitystä, joka kattaa vain agraarisen ja kristinuskon vaikutuksen alla olevan kulttuuriaikakauden. Suomalaisilla ei ole ollut historiansa aikana pyhiä kirjoituksia, jotka olisivat pitäneet uskomusperinnettä yhtenäisempänä ja luoneet niin sanottua oppijärjestelmää. Mitä lähemmäs nykyaikaa tullaan, on kansanuskon kerroksiin kerääntynyt erilaisia aineksia eri aikakausilta ja kulttuurilainoina. (Pulkinen 2014, 13 – 16; Siikala 2014, 75).

Suomalaisessa kansanuskossa on teemoja ja piirteitä niin muinaisuskosta (esikristillisen ajan heimouskonto), roomalaiskatollisuudesta kuin viimeisempien vuosi satojen vaikutteista, mikä selittää myös ajoittaista ristiriitaisuutta uskomuksissa. Kansanuskoon ja -perinteeseen on tullut aineksia myös sekä idästä että lännestä. Kansanuskon tutkimista voidaankin ajatella kuvainnollisesti sipulin kuorimisena, jossa sisimmät kerrokset

vastaavat suomalaisen muinaisuskon alkuperäisiä ideoita. (Siikala 1985, 305; Siikala 1999, 276).t

Vain kristinuskon saapumisen jälkeiseltä ajalta on olemassa kirjallisia lähteitä uskomuksiin liittyen, joten vanhimpien uskomusten tutkiminen vaatii arkeologisten jäännösten, suullisesti välittyneiden kalevalaisten muinaisrunojen ja myöhempien kirjallisten lähteiden perusteella tehtävää rekonstruointia, jossa vertailevalla uskontotieteellä, perustellulla mielikuvituksella ja valistuneilla arvauksilla on suuri rooli. Vain muutama maan alkuperäistä kansanuskkoa sivuava kirjoitus on olemassa muun muassa skandinaavisessa saagakirjallisuudessa, Michael Agricolan psalttarin suomennoksen esipuheessa, Olaus Magnuksen *Historia de gentibus septentrionalibus* sekä 1600-luvun noita-oikeudenkäyntien käräjäpöytäkirjoissa. (Pulkkinen 2014, 13 – 14; Siikala 1985, 306, Siikala 2014, 28 - 29).

Ensimmäiset kirjalliset lähteet ovat olleet kirkon alaisuudessa kirjoitettuja, joten niitä käytettäessä on käytettävä asian edellyttämää lähdekritiikkiä. Suomalaisen kansallisuustunnon noustua 1800-luvulla alkoivat uskomuksien keruut järjestelmällisesti ympäri Suomea. (Pulkkinen 2014, 23; Kurki 2004, 65). Iso osa tänä aikana kerätyistä uskomuksista on säilötyä SKS:n kansanrunousarkistoon, jonka arkistoinenestojä esittelen tarkemmin myöhemmin.

Arkistolähteiden perusteella tehtävä tutkimus on varmapohjaisempaa kuin muinaisuskon tutkimus, mutta myös arkistotutkimuksen kanssa on yleistämiseen liittyviä ongelmia. Uskomusperinteiden variaatio on ollut suurehkoa aluekohtaisesti ja monet perinteistä ehtivät muuttua jo yhdessä sukupolvessa. Myös samalla alueella on voitu uskoa asioihin eri tavalla jopa talokohtaisesti, joten yleisestä kansanuskosta puhuttaessa joudutaan vetämään tiettyjä mutkia suoraksi. Suomalaisesta kansanuskosta voidaan kuitenkin tutkia ja käyttää yläkäsitteenä mielekkäästi löytämällä aineistosta usein toistuvia teemoja ja uskomusmalleja. (Pulkkinen 2014, 15 - 16).

Myös käsite ”suomalainen” voidaan käsittää monella eri tavalla tutkimuskontekstissa (Ks. esim. Pulkkinen 2014, 18 - 20.) Omassa työssäni tulen rajaamaan aiheeni suppeamman kansanuskon käsitteen rajoissa, jättäen muinaisuskon käsittelemisen pois analyysiluvuista. Alueelliset rajat kulkevat tutkimusaineistoni puolesta lähinnä Suomen keski-, etelä-, länsi ja itäosissa mukaan lukien rajan taakse jääviä Karjalan alueita.

Saamelaisalueita en ole ottanut mukaan tutkimukseen. Myös ruotsinkielinen arkistoaineisto jää tutkimukseni rajojen ulkopuolelle, sillä erityisesti rannikkoalueiden ruotsinkielisillä alueilla meren takaa saatujen kulttuurilainojen vaikutus on oletettavasti ollut suurempi ja aineiston analysointi tästä syystä suomenkieliseen verrokkiaineistoon hankalampaa. (Pulkinen 2014, 20.)

Mainittavan arvoista on myös, että sana ”usko” tai ”uskonto” on tullut suomalaiseen kielenkäyttöön vasta kirkon vaikutuksen myötä. Entisaikoina ihmiset eivät erikseen ”uskoneet” tiettyihin asioihin, vaan ne ”tiedettiin” ja ne olivat osana luonnollista maailmanjärjestystä. Kansanuskon tutkijan tuleekin ottaa huomioon nykyihmisen ja menneen kulttuurin syvästi toisistaan eroavat merkitysjärjestelmät ja maailmankuvat yrittäessään ymmärtää vuosisatojen takaista kulttuuria. (Pulkinen 2014, 17 - 18).

2.2 Henkiusko, jumaluudet ja väki

Haltijoiden ja jumaluuksien raja ei ole suomalaisessa kansanuskossa ollut selkeä. Tutkimuksissa selkeästi jumaluuksiksi on lueteltu Ukko ja Ilmarinen, jotka ovat taivaan jumaluuksia ja joiden on uskottu säätelevän säitä. Ukkoa on loitsurunoudessa yleisesti nimitetty Ylijumalaksi ja hänet on yhdistetty erityisesti ukkoseen, sateeseen ja myrskyihin, mutta tietäjät ovat kutsuneet loitsuissaan häntä myös avukseen synnytyksissä ja muissa hankalissa tilanteissa. Myöhemmässä kristinuskon värittämässä vaiheessa Ukkoon on saatettu liittää myös ”taivaanjumalan” mielikuvia ja uskomuksia. Ilmarinen on nähty myös säiden jumaluutena, mutta kalevalaisilla runoissa myös taivaan kannen takojana, eräänlaisena luojaankarina, joka ei itse asunut taivaassa. (Siikala 1985, 334; Pulkinen & Lindfors 2016, 376 – 377; Siikala 2014, 231 - 232).

Vainajainpalvonta on ollut hyvin keskeisessä osassa kansanuskossa kautta aikojen. Vainajia on pelätty sekä vältelty ja toisaalta taas kunnioitettu, ”kuunneltu” ja kestitettykin. Vainajien uskottiin toimivan eräänlaisina moraalinvartijoina, jotka seuraavat elävän suvun toimintaa ja rankaisevat sääntöjen rikkomisesta ja huonosta käyttäytymisestä. Heiltä myös kysyttiin neuvoa ja pyydettiin apua suvun toimeentuloon ja

onneen liittyvissä asioissa. (Siikala 1985, 334 – 335; Siikala 1999, 182 – 186; Pulkkinen & Lindfors 2016, 386 - 387).

Haltijat olivat tuonpuoleisia hahmoja, jotka suojelivat luontoa, eläimiä, tulta, tuulta, aarteita tai tiettyjä asumuksia, paikkoja ja ihmisiä. Myös haltijat toimivat eräänlaisina norminvartijoina, omistajina ja onnen suojelijoina ja edustivat kollektiivisia arvoja yhteisössä. Talon haltijaksi ilmestyi yleensä tonttu. Jo asumuksen rakentamiseksi tuli pyytää paikan haltijalta lupa. Jos haltijoita lähestyttiin ilman asianmukaisia rituaaleja esimerkiksi metelöiden tai luvatta, seurasi siitä yleensä rangaistus. Haltijat ovat olleet aina siis rajattujen alueiden (esim. metsä, vesistö, kukkula) ja paikkojen hallitsijoita ja ihmisten kanssaeläjiä eivät varsinaisia jumaluuksia. (Siikala 1985, 335 – 337; Siikala 2014, 371 – 372; Pulkkinen & Lindfors 2016, 42 - 43).

Muita henkiolentoja kansanperinteessä ovat olleet myös erilaiset kummitukset ja pirut. Kummittelijoilla on ollut eri nimityksiä alueittain ja niiden taustojen perusteella. Kaltointkohdellut vainajat ovat pyrkineet elostelullaan kiinnittämään huomion kohtaamaansa vääryyteen tai väärrään hautautapaan. Pirusta tuli puolestaan kiinteä osa kansanuskon perinnettä erityisesti 1600-luvun noitaoikeudenkäyntien jälkimainingeissa. Kerrottiin ihmisistä, eritoten naisista, jotka tekivät liiton pahan kanssa kerätäkseen itselleen mahdollisimman paljon maallista mammonaa. Trullit ja noidat tekivät hallaa naapureilleen ja näiden karjaonnelle. Aika-ajoin näiden noitien ja trullien uskottiin kerääntyvän yhteen irstaisiin pitoihin ja noitasapatteihin. Toisaalta myös monia eri rooleja kantavalle pirulle on aikanaan haltijoiden tapaan langennut eräänlainen moraalinvartijan viitta. (Siikala 1985, 338 – 339; Pulkkinen & Lindfors 2016, 257 - 258).

Suomalaisessa kansanuskossa hyvin olennaisessa osassa maailmankuvaa on tuonpuoleinen voima, väki (kansainvälisessä antropologisessa tutkimuksessa samaa asiaa on kuvannut termi *mana*). Väki on voinut tarkoittaa kapeassa merkityksessä kalmanväkeä (jälleensyntymisen kierrosta irtautunutta, kasvotonta kuolleiden joukkoa) ja laajempänä terminä voimaa, jolla voidaan vaikuttaa maagisesti. Laajemmassa merkityksessään väellä ei ole omaa tahtoa, mutta sitä voidaan käyttää hyväksi erilaisiin tarkoituksiin, kunhan sen käyttäjällä on ollut oikea tietotaito hallussaan. Samalla väellä on voitu tarvittaessa parantaa tai päinvastoin sairastuttaa tai jopa aiheuttaa kuolema.

Vaikutus on riippunut rituaalista ja muusta symbolisesta kontekstista. (Pulkkinen & Lindfors 2016, 407).

Väki on ollut pyhän tapaan sekä kiehtovaa että kauhistuttavaa ja sitä on voimakkaimmissa taioissa uskaltaneet käsitellä vain ”lujaverisimmät” ja asiaan vihkiytyneet asiantuntijat. Väkeä on ollut eri tyyppisissä asioissa ja esineissä, toisissa erityisen paljon. Erityisesti sitä on ollut esimerkiksi tulella, ukkosessa, raudassa, vedessä, viinassa, käärmeissä, sammakoissa, luonnonoikuissa, vainajissa (ja niiden kanssa kosketuksissa olleissa asioissa) ja naisissa. Väen ja maagisuuden voimakkuus on toiminut osa kokonaisuuden puolesta (*pars pro toto*) periaatteella eli pienikin osa tai jonkinlainen yhteys (kosketus tai mielle yhtymä symbolisella merkityskentällä) väkevää asiasta riitti rituaaliin. (Pulkkinen & Lindfors 2016, 408).

2.3 Dualistinen maailmankuva

Muinaissuomalaisen kosmogrfian eli käsityksen maailman rakenteesta on tutkimuksissa katsottu olevan kantaaurilailaista perua jopa 6000 vuoden takaa. Maailman rakenteen on nähty perustuvan pohjantähden asemaan taivaan keskuksena ja pohjois-etelä-akselin korostumiseen suomalaisessa muinaisuskossa. Suomalaisessa perinteessä maa kuviteltiin ympyräksi, jonka ylle taivaan kupu kaareutui ja jota puolestaan pohjantähti piti yllä kuvun tukena. Taivaan ns. kirjokannen ajateltiin pyörivän tämän ”pohjannaulan/navan/tapin ympärillä. Anna-Leena Siikalan (1985) mukaan taivas ja maanalainen maailma jakautuivat yhdeksään kerrokseen, joiden läpi kulki aukko. Myös horisontaalisen ja vertikaalisen yhteensulautuminen sekä vesiteiden yhdistävä merkitys tuon- ja tämänpuoleisen välillä ovat olleet oleellisia piirteitä suomalaisten muinaisessa maailmankuvassa. (Pulkkinen 2014, 36 – 37; Siikala 1985, 324 – 325; Siikala 2014, 168 - 169).

Kantaaurililaisen kosmogrfian kautta on nähtävissä myös kehitys suomalaisen kansanuskon arkaaisen vaiheen dualistiseen eli kaksijakoiseen maailmankuvaan. Dualistisessa maailmankuvassa on asetettu vastakkain vastakohtaisuuksia, jotka hahmottuvat selvimmin jakona elämään ja kuolemaan sekä oikeaan ja vasempaan. Oikea

puoli edustaa elämää, kun taas vasen kuolemaa. Etelä- ja myötäpäivään liikkuminen ovat sijoitettu elävien ja elämän kanssa samaan symboliseen kenttään, kun taas pohjoinen ja vastapäivään kulkeminen liittyvät vainajiin ja kuolemaan. (Pulkkinen 2014, 48; Pulkkinen & Lindfors 2016, 25).

Erityisesti pohjoisella on ollut kansanuskon kentällä suuri merkitys suomalaisille. Pohjolan ajateltiin olevan vihamielinen, kolea ja pimeä paikka, jonne manattiin loitsulla taudit ja kateet. Samalle ilman suunnalle sijoitettiin kosmografiassa myös alun perin Tuonelanjoki, joka erotti elävien ja kuolleiden asuinpaikat. Myöhemmin maanviljelyskulttuurin (ja sen myötä lähellä pidetyistä lähikalmistojen) vakiintuessa tuli suomalaiseen kosmografiaan mukaan ajatus myös lähivainajaloista, joissa kuolleet saattoivat viettää maanpäällisen kaltaista elämää kuolemansa jälkeenkin. (Siikala 1985, 324 – 325; Siikala 1999, 110, 118 – 119, 136 – 138; Siikala 2014, 170 – 173; Tarkka 2005, 300 - 301).

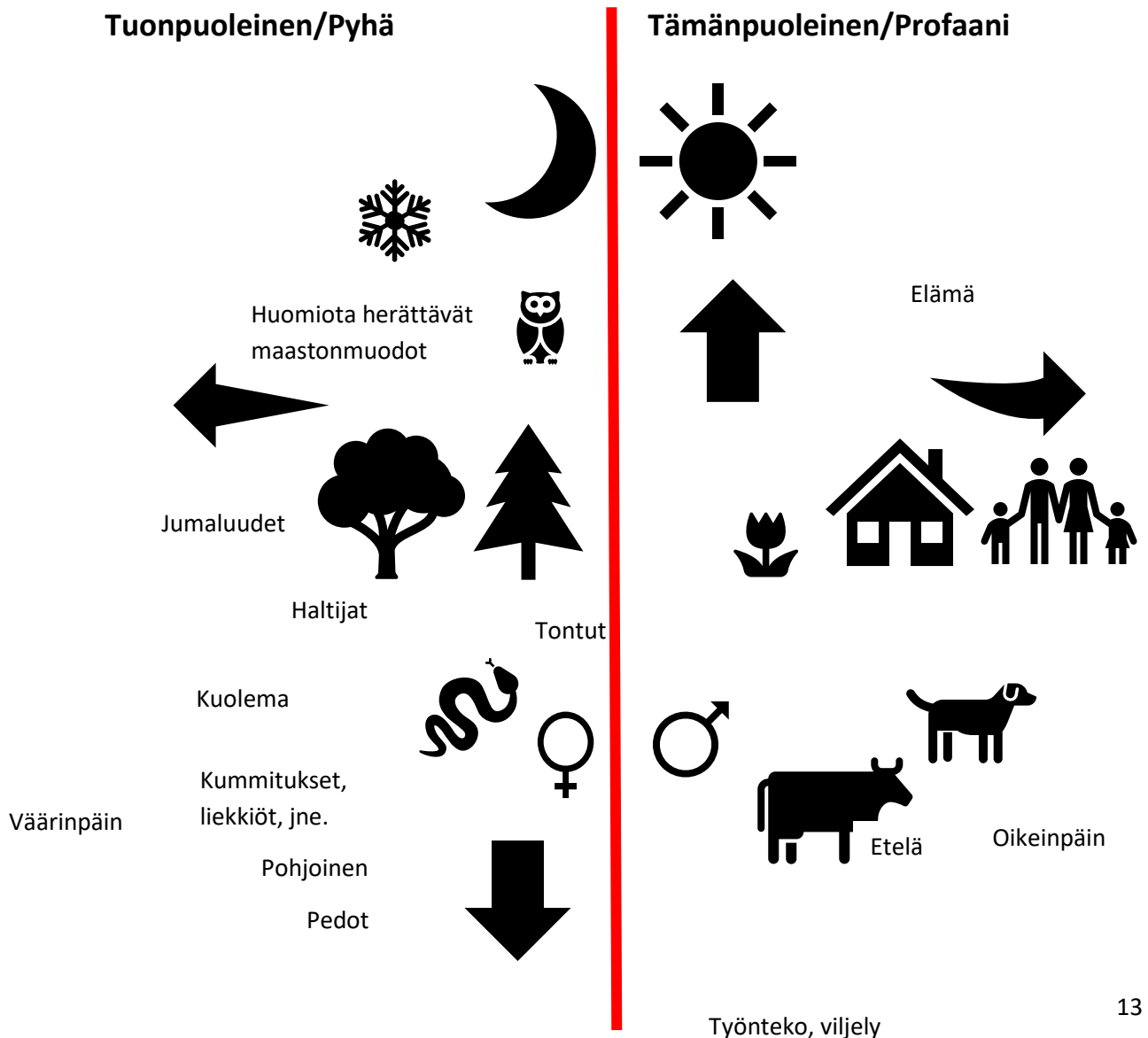
Risto Pulkkisen (2014) mukaan symbolinen kenttä voidaan nähdä puhtaasti yllisen ja alisen välisenä maailmanrakenteena tai sitten kolmijakoisena yllisen, keskisen (ihmiset) ja alisen maailman välisinä vaikutussuhteina. Yleisesti ottaen agraariajan suomalaisessa maailmankuvassa alinen oli kuitenkin lähes aina keskistä ja ylistä maailmankerrosta vastaan. Keskinen ja ylinen maailma olivat vain harvoin vastakkain. Alinen maailma on ollut siis kuolleiden paikka, keskinen ihmisten ja maanpäällisten olentojen ja ylinen taivaallisten jumaluuksien. Yllisen maailma ei kuitenkaan ollut kovin oleellisessa roolissa agraarisen kauden kulttuurissa ja taivaan jumaluuksia lähestyttiin vain harvoin. (Pulkkinen 2014, 48 – 49).

Dualistinen maailmankuva hahmottuu myös tuonpuoleisen ja tämänpuoleisen käsitteiden avulla. Tämänpuoleiset asiat ovat olleet profaaneja ja kaikista lähinnä ihmisen normaalia elämänpiiriä. Tuonpuoleiset asiat ovat taas pyhiä ja kauempana arkielämänpiiristä. Näiden kahden pisteen välille on jäänyt kuitenkin laaja skaala enemmän ja vähemmän tämän ja tuonpuoleisia asioita. (Pulkkinen 2014, 45; Pulkkinen & Lindfors 2016, 25; Tarkka 2004, 300 - 303).

Esimerkkinä voidaan ajatella, että oma kotitupa on edustanut äärimmäistä tämänpuoleista polttopistettä, kun taas metsän ja järven takana sijaitseva ihmis-/jumalhahmoinen kalliomuodostelma äärimmäistä tuonpuoleista polttopistettä. Näiden kahden polttopisteen välille ovat jääneet esimerkiksi metsän eläimet ja haltijat sekä oman

pihan rajoilla kulkeneet tontut. Omassa tutkimuksessani viitataan myös ”tuonpuoleisiin” viitaten juurikin profaanin hahmojen ja tekijöiden vastakohtiin.

Tuonpuoleiset toimijat, kuten villieläimet, pahat henget, metsänhaltijat ja vainajat aiheuttivat tämänpuoleiselle eli profaanille (kotitila, kylä, ihmiset ja kotieläimet) usein kaikenlaista kiusaa ja vältettävää haittaa. Haittavaikutukset saattoivat olla esimerkiksi sairauksia, karjan menetystä ja sadon pilaantumista. Kollektiivisissa mielikuvissa nämä tuonpuoleiset saattoivat välillä sulautua yhdeksi uhkakuvaksi, jolloin vaikka käärmeiden, susien, karhujen ja sammakkojen kanssa kohtaamiset saatettiin tulkita metsänhaltioiden tai henkien hyökkäyksiksi. Koska nämä uhkaavatkin kohtaamiset olivat kriittisiä rajapisteitä pyhän ja profaanin välisellä liukumolla, käytettiin niissä rituaaleja sekä rajojen ylityksiin että oman reviirin suojaamiseksi. Suojaaminen tapahtui yleensä käyttämällä taioissa ja rituaaleissa ”väkeviä” esineitä ja asioita apuna. Väkevimpien materiaalien joukkoon kuuluivat mm. rauta ja tuli. (Rainio 2005, 287; Tarkka 2004, 293 – 302, 306).

Kuva: Raja pyhän ja profaanin välillä ei ollut jatkuvasti kiinteä ja selvä, vaan se liukui enemmän ja vähemmän pyhän/ja profaanin välillä. Kategoria saattoi olla esim. tiettyä ajankohtana pyhempi kuin normaalisti, ja kategorioiden tuonpuoleisuus/profaanius vaihteli suhteissa toisiin kategorioihin. Kuvassa on kaaviokenttä, josta ilmenee pyhän/tuonpuoleisen ja profaanin/tämänpuoleisen välinen liukumo perinteisessä suomalaisessa kansanuskossa. Tekemäni kaavion perustana on käytetty Risto Pulkkinen *Suomalainen kansanusko* -teosta, Lotte Tarkan *Rajarahvaan laulu* -teosta sekä Kustaa Vilkkunan *Vuotuinen ajantieto* -teosta.

Tämän- ja tuonpuoleisen polttopisteiden välisellä ”liukumolla” olevat tuonpuoleiset olennot omasivat inhimillisiä ominaisuuksia. Ne eivät edustaneet täysin jotain toisenlaista olemusta, kuten nykyaikaisen länsimaalaisen ihmisen ajattelumaailmassa usein pyhä ymmärretään. Myöhemmän agraarikulttuurin kansanuskoa, jossa asioihin pyrittiin vaikuttamaan magian avulla, voidaankin kuvata animatistiseksi. Animatismilla tarkoitetaan ympäristön tekijöiden elollistamista, ilman kuitenkin selvää siulullistamisajatusta (vrt. animismi). Ympäristön elollisuutta on edustanut ”väki”, jolla ei ole varsinaisesti ollut omaa tahtoa, mutta mikä on silti voinut aiheuttaa asioita, ja jota on voinut ”lujaverinen” ihminen käyttää hyväkseen mm. taioissa. ”Väki” on pyhydessään sekä kiehtonut että pelottanut ihmisiä vaikutusmahdollisuuksiensa takia. (Pulkkinen 2014, 46 – 47; Pulkkinen & Lindfors 2016, 15). Pulkkinen selittää ilmiötä ennakoitavuuden avulla. Kun ihminen elollistaa ympäristöään, tekee hän siitä samalla ymmärrettävämmän ja loogisemman syy-seuraus suhteineen. (Pulkkinen 2014, 44; Pyysiäinen 2008, 49 – 50). Myös kommunikaatio ympäristön kanssa mahdollistuu, jos sen nähdään omaavan inhimillisiä ominaisuuksia. (Tarkka 2004, 260 -261).

3. TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

3.1 Magian lait ja kategoriat

Tämän tutkielman analyysivaiheessa tulen tarkastelemaan äänellisyyteen liittyvien uskomusten jaottelua ja logiikkaa. Eräänä analyttisenä työkaluna ja lokeroitikeinona

käytön magian eri muotojen jaottelua. Magia ja siihen liittyvän logiikan kahteen yläkategoriaan: sympaattiseen magiaan (*sympathetic magic*) ja kosketusmagiaan (*contagious magic*). (Van Gennep 1960, 7.)

Imitatiivinen magia eli jäljittelymagia on sympaattista magiaa, ja perustuu ns. yhtäläisyyksien lakiin, jonka mukaan maagisen rituaalin haluttu lopputulos saavutetaan, kun siinä käytetään elementtejä, jotka muistuttavat halutun lopputuloksen ominaisuuksia. Kosketusmagian logiikkaan puolestaan kuuluu ajatus siitä, että kerran yhteydessä olleet elementit voivat olla maagisesti yhteydessä vielä fyysisen eroamisen jälkeenkin, ja pystyvät täten vielä vaikuttamaan toisiinsa. (Van Gennep 1960, 5-8).

Maagisia rituaaleja voidaan tarkastella lisäksi myös positiivisiin ja negatiiviin riitteihin sekä suoriin ja epäsuoriin riitteihin jaotellen. Negatiivinen maaginen rituaali viittaa kieltoihin ja tabuihin, esimerkiksi kieltoon metelöidä tiettynä juhlapäivänä, kun taas positiivisessa magiassa kehoitetaan toimimaan tietyllä tavalla. Suorissa maagisissa rituaaleissa on yleensä kyse esimerkiksi loitsuista tai kirouksista. Tässä luokituksessa maagisella rituaalilla on välitön ja suora vaikutus. Epäsuorissa maagisissa rituaaleissa puolestaan on mukana rituaalinen välittäjä, kuten jumaluus, henkiolento, demoni, haltija, pyhimys tai muu vastaava, joten rituaalin vaikutus ei ole täysin välitön ja suora. (Van Gennep 1960, 8-9).

Sympaattinen magia	Kosketusmagia
Positiiviset rituaalit	Negatiiviset rituaalit
Suorat rituaalit	Epäsuorat rituaalit
Vastapareja voidaan yhdistää toisiin magian kategorioihin 16:sta eri tavalla rituaalisesti. (Mukaelma Van Gennepin 1960, s. 9 kaaviosta).	

3.2 Pyhän rajalla

3.2.1 Pyhä ja rituaali uskontotieteellisessä tutkimusperinteessä

Voimme nähdä pyhän konkreettisena ympärillämme esimerkiksi pyhänä rakennuksina ja paikkoina (kirkot, hautausmaat), henkilöinä (pyhimykset, papit) sekä aikoina (pyhäpäivät kalenterissa). Pyhä näyttäytyy monille myös taiteessa, musiikissa ja tuntemuksina jostain suuremmasta ja absoluuttisesta abstraktina tekijänä.

Uskontotieteessä on useita eri tutkimus-metodologisia suuntauksia pyhän käsitteen määrittelyn ympärillä. Veikko Anttonen (1996) on jakaa teoksessaan *Ihmisen ja maan rajat. Pyhä kulttuurisena kategoriana* nämä suuntaukset uskontofenomenologiaan sekä uskontohistoriaan ja vertailevaan uskontotieteeseen. Muun muassa Mircea Eliaden ja Rudolf Oton edustamaa uskontofenomenologiaa Anttonen kutsuu myös transendenttiseksi suuntaukseksi, joka määrittelee pyhän ontologisesti metafyyksiseksi periaateiksi. Rudolf Otto ja Eliade ovat määritelleet pyhän olemusta mysteerisen pelon ja ihastuksen (*tremendum et fascinans*) ja kuvaten sitä ”*joksikin aivan muuksi*” lähtökohtanaan pyhän ihmisessä aiheuttamat tunnekokemukset. (Anttonen 1996, 153 - 153). Esimerkiksi Émile Durkheim ja Robertson Smith puolestaan ovat kehittäneet teorioitaan vertailevan uskontotieteen keinoin. (Anttonen 1996, 152 - 153). Émile Durkheim näki uskonnon ja siihen liittyvien pyhien tekijöiden ilmentävän yhteiskunnan arvoja, normeja ja tabuja ja pitävän yhteisöä tiiviimmin koossa. (Ks. Durkheim & Randell 1980.)

Arnold van Gennep on keskittynyt tutkimuksessaan puolestaan rituaaleihin (jotka suoritetaan aina pyhän äärellä). Hänen mukaansa rituaalit voidaan jakaa kolmeen päätyyppiin: kalendaari-, kriisi- ja siirtymärituihin. Van Gennepin mukaan rituaaleihin liittyy kolme vaihetta: irrottautuminen (sosiaalisesta tilasta tai profaanista), oleilu pyhässä/sakraalissa tilassa (matka) ja palaaminen profaaniin eli tavanomaiseen elämään. Pyhää/sakraalitilaa voidaan nimittää myös liminaalitilaksi. Antropologi Victor Turner on omassa tutkimuksessaan jatkokehittänyt liminaalisuuden käsitettä ja sen tutkimusta. Hänen mukaansa yhteisön ja rituaalin osallistujan näkökulmasta juuri liminaatila, jonka

aikana toimitaan, ajatellaan ja koetaan asiat päinvastoin kuin rituaalin ulkopuolella profaanissa tilassa, on tärkein opetuksellinen ja valtaa käyttävin vaihe. Liminaalitilan aikainen sosiaalisten tilojen tasa-arvoistuminen (*communitas*) vahvistaa profaanissa tilassa voimassa olevia valta-asetelmia. (Laitila 2006, 144 -145; ks. myös van Gennep 1960 ja Turner 2007, 107 - 110).

3.2.2 Pyhä semanttisena ja kulttuurisena kategoriajärjestelmänä suomalaisen perinteen kontekstissa

Veikko Anttonen (1996) kritisoi uskontieteen historiassa usein käytettyjä näkökulmia pyhästä liiaksi tutkijoiden omien kulttuuriperimien ja uskonnollisten taustojen värittämiksi. Hän tuo esille *Ihmisen ja maan rajat* -teoksessaan myös semanttisen näkökulman pyhän tulkitsemiseen. Suomalainen ”pyhä” sana on merkinnyt ennen ”pihaa” tai rajattua aluetta. Termillä on ollut hyvin maanläheinen ja käytännöllinen merkitys muinaisen suomalaisen arjessa. Sillä on tarkoitettu adjektiivina niin luonnon merkkipaikoille, maa-alueen rajapaikoille, ilmoille, ajalle, eläimille ja ihmiselle, jotka ovat esimerkiksi rajattuja, epäpuhtaita, kiellettyjä, kartettavia tai vaarallisia. Pyhä nimeä kuuleekin usein esimerkiksi järvien, soiden, mäkien, niemien, jokien tuntureiden nimistössä. (Anttonen 155 – 157). Anttonen mukaan:

” Pyhä sanana ja käsitteenä sekä sen erilaiset, kulttuurisesti ja historiallisesti vaihtelevat skematisaatiot, muodostavat symbolisen risteysaseman, jonka kautta kaikki sekä ruumiin rajoja että territorion rajoja koskeva sekä diskursiivinen että ei-diskursiivinen merkityksenanto kulkee.

... Pyhän voidaan katsoa rakentuvan sekä yksilöiden, että yhteisöelämän sisäisiä ja ulkoisia kategorioita määrittävien kognitiivisten rajojen ja niiden ylitysten merkitsijäksi”. (Anttonen 1996, 156).

Teorian mukaan käsite ”pyhä” merkitsee myös paikannimistössä asutun alueen rajaa ja se on alueiden lisäksi myös ajanlaskullinen rajaava kategoria, joka merkitsee erilaisten aikakategorioiden ns. väliin putoavia päiviä ja ajanjaksoja. Koska pyhä on adjektiivina kuvannut varottavia, vaarallisia ja kiellettyjä asioita, on tämänkaltaisina pyhinä päivinä pitänyt noudattaa yhteisössä laadittuja sääntöjä käyttäytymiselle tiukasti. (Anttonen 1996, 156 – 158).

Pro gradu -tutkielmassani tutkin juuri maa-alueiden rajanvedon (ihmisen reviirin ja metsänpiirin/tuonpuoleisen reviirin) ja kalendaaristen siirtymien rajapintojen merkitsemistä akustisen kommunikaation/metelin avulla, joten Anttosen määrittelemä teoreettinen malli pyhästä on käytössäni viitekehyksenä tutkimuskysymykselleni ja analyysiä tehdessäni.

Lotte Tarkka (2004) esittää *Rajarahvaan laulu. Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821 - 1921* -tutkimuksessaan, että metsä, kategorisesti kotipiiristä ja -pihasta erotettuna tilana on edustanut pyhää ja tuonpuoleista. Metsämaisemalle on annettu symbolisaation myötä erilaisia myyttisiä merkityksiä ja sitä on voitu katsoa toisaalta tuttua, mutta toisaalta myös kokonaan toisena todellisuutena. Ihmisen ja luonnon, tämän- ja tuonpuoleisen välinen liike ja vastavuoroisuus on ollut vahvasti ritualisoitunutta jaetussa symbolisesti dualisoituneessa tilassa. Erällä käynti, metsässä samoaminen on siis ollut anomalinen tila, jossa kotipuolen profaanit odotukset, lait ja aistimaailma eivät samalla tavalla enää pätenneet. Pyhän rajankäynnillä tapahtuva rituaalinen toiminta korosti sekä molempien osapuolien erillisyyttä että yhteenkuuluvuutta. Metsä nähtiin viattomana ja puhtaana, mutta rituaalisen epäpuhtauden tai konfliktin (kommunikaation epäonnistuminen) yhteydessä saatettiin olla suuressakin vaarassa. (Tarkka 2004, 259 -261).

3.3 Akustinen kommunikaatio

Äänen akustinen kommunikatiivinen merkitys voidaan hahmottaa ainoastaan kokonaiskontekstin kautta. Ympäristö, ympäröivä kulttuuri ja sosiaaliset suhteet

määrittävät tätä äänellistä kontekstia. Kontekstin avulla äänestä voidaan saada informaatiota ympäristön (sekä maantieteellisen että sosiaalisen) tämän hetkistä tilasta. Informaation välityksen lisäksi akustista kommunikaatiota voidaan vaikuttaa myös yhteisön identiteettiin ja yhtenäisyyteen. Äänelliset viestit eivät ainoastaan kulje ympäristön ja kuulijan välillä, vaan myös säätelevät niiden välistä suhdetta. Suhde voi värittyä äänellisten elementtien myötä esimerkiksi interaktiiviseksi, yhteisöä yhdistäväksi, terapeutiseksi tai toisaalta erottavaksi, hajottavaksi tai alistavaksi (erityisesti metelin myötä). (Truax 2001, 11 -14).

Niin yksittäiset äänitapahtumat, kuin kokonaiset äänimaisemat välittävät kuulijalleen erilaisia merkityksiä riippuen siitä, miten kukin kuulija näitä äänellisiä merkityksiä omasta henkilökohtaisesta sekä kulttuurisesta merkitysjärjestelmästänsä käsin ymmärtää. (Uimonen 2016, 17). Äänellisyyteen liittyy myös kaksoismerkityksellinen ”kuuluminen”. Yksilö, joka toisaalta tuottaa ja toisaalta tulkitsee äänimaisemaa, on aina osa jotakin akustista yhteisöä. Yksilö voi kokea itse kuuluvansa emotionaalisella tasolla tämänlaiseen yhteisöön tai kokea olla kuulumatta. Samalla tavoin myös akustinen yhteisö puolestaan määrittää äänet ja äänen käytön normit, jotka koetaan joko sopiviksi tai sopimattomiksi tietyissä tilanteissa. Edellä mainittujen prosessien yhteydessä rakennetaan määritelmä ketkä kuuluvat ”meihin” ja ketkä taas ”heihin”. Tätä merkityskenttää rakennetaan toistolla ja siteeraamalla yhteisön arvoihin pohjautuvia normeja ja käytäntöjä. Epäsopiviin ääniin yhteisö luo puolestaan keinot ne vaiantaakseen. (Uimonen 2016, 15 -17).

Meteli voidaankin määritellä kovaksi ääneksi, ei musikaaliseksi ääneksi, häiriöksi signaalisysteemissä tai ennen kaikkea ei toivotuksi ääneksi (Truax 2011, 97; Schafer 1977, 182). Ei toivottu ääni on myös häiritsevää. Mary Douglas on määritellyt antropologisessa tutkimuksessaan määritellyt väärässä paikassa olevan aineen olevan likaa merkityskentissämme. (Douglas 2000, 92). Heikki Uimonen on mukaillut Douglasia äänimaisema tutkimuksessaan määrittelemällä melun väärässä paikassa tai väärään aikaan kuuluvaksi ääneksi. (Kytö 2016, 54-55).

R. Murray Schafer (1977) käsittelee teoksessaan *The Tuning of the World* pyhän metelin käsitettä. Hänen mukaansa erityisesti primitiivisissä kulttuureissa harjoitettu runsaasti kovaa meteliä sisältäviä rituaaleja. Ns. pyhä meteli ilmeni merkittävänä osana vuoden kierron suurimpia juhlia ja ”akustisia tapahtumia”. Pyhä meteli on usein ollut merkki

pyhän/jumaluuden tai muun vastaavan läsnäolosta tai sillä on pyritty saamaan sen huomio. Schaferin mukaan alunperin tämänlaista pyhää meteliä on edustanut esimerkiksi ukkonen, jonka jylinä on tulkittu jumalalliseksi/yliluonnolliseksi alkuperäksi, jolla yliluonnollinen kommunikoi ihmisille. Myös hiljaisuutta on Schaferin mukaan ilmennyt pyhän/yliluonnollisen äärellä, jolloin hän viittaa ns. tabuääniin. Tabuäänet ovat olleet tietyissä paikoissa tiettyinä ajankohtina kiellettyjä ääniä, joilla on varottu hermostuttamasta henkiä/yliluonnollisia toimijoita tmv. (Schafer 1977, 49 – 52.) Tutkimusaineistossani meteliä käytetään laajalti omassa akustisessa yhteisössä (kansan parissa) tarkoitushakuisesti ja kuulijaksi on määritetty tuonpuoleiset agentit sekä metsänpiiri. Tutkimukseni eräänä tarkoituksena onkin määrittää, minkälaisen äänellisten strategioiden avulla meteliä tuotetaan (maaginen ajattelu) ja miksi.

Hiljaisuus on erottamaton osa äänimaisemaa ja siihen liittyvää kommunikointia. Äänimaisema tutkimuksessa hiljaisuutta ei käsitetä vain desibelien vähäisyytenä, vaan relatiivisena käsitteenä, johon liittyvät subjektiiviset koetut, kulttuurisesti värityneet ja kontekstisidonnaiset kohtaamiset kokijan ja ympäristön välillä. Hiljaisuus voidaan määrittää asioiden ja kokijoiden väliseksi suhteeksi ja siihen kytkeytyy myös arvoja ja asenteita. (Venäläinen 2016, 36-39). Ihmisen kuulo herkistyy ympäristön metelin mukaisesti ja on tarkimmillaan vähä-äänisessä ja hämärässä ympäristössä. (Truax 2001, 16 – 17.)

Sen sijaan, että hiljaisuutta tarkasteltaisiin ”äänen puuttumisena”, kannattaa sitä ennemmin hahmottaa tilana, joka mahdollistaa muuten kuulemattomien kokemusten aistimisen. Hiljaisuus voidaan jaotella kolmeen eri tyyppiin: luonnonhiljaisuuteen, mielenhiljaisuuteen ja kuuntelun hiljaisuuteen. Kuuntelun hiljaisuus nousee tutkimuksessani näistä kolmesta tyypestä oleellisimmaksi. Tämä kuuntelutyyppi on hiljaisuutta, joka mahdollistaa toivotut kuuntelukokemukset eli tilanne, josta meteli puuttuu. Tässäkin hiljaisuuden tyypissä ns. arvokkaiden hiljaisuuksien tunnistaminen on kulttuurisesti määrittynyttä ja sidoksissa omaan merkitysjärjestelmäänsä. Hiljaisuus on yleisesti ottaen harvinaista ja väliaikaista. Se voidaan saavuttaa tai sitä voidaan harjoittaa vain kulttuurisesti, ajallisesti ja paikallisesti rajatuissa tilanteissa, jonka jälkeen on enemmän tai myöhemmin taas palattava ns. normaaliin arjen äänimaisemaan. (Venäläinen 2016, 36-39).

Kuuntelussa kuuntelija pyrkii erottamaan äänistä itselleen selviytymistään helpottavia akustisia signaaleja, joita hän voi tulkita ympäristöstään. Kuuntelu ei siis ole vain passiivista toimintaa, vaan vaatii kuulijalta aktiivista otetta oleellisten signaalien erottamiseksi ja tulkitsemiseksi omaksi hyödykseen. (Truax 2011, 20 -21).

Tutkimusaineistossani hiljaisuudella on kommunikatiivista merkitystä luonnon ja tuonpuoleisten ottaessa itselleen akustista tilaa ja ihmisten hiljentyessä sitä kuuntelemaan. Analysoin ihmisten rituaalista hiljaisuutta sekä siihen liittyviä kuuntelukokemuksia metelöinnin tapaan erityisesti maagisen ajattelun logiikan kautta. syitä rituaaliselle hiljaisuudelle käsitellään metelöinnin tapaan pyhä- sekä siirtymärituaaliteorioiden avulla.

4. AINEISTO JA METODIT

4.1 SKS: n kansanrunousarkiston aineistot

Käyttämäni kansanrunousarkiston materiaali on kerätty vuosien 1880 – 1945 välillä. On kuitenkin huomion arvoista mainita, että osassa uskomuksista kertoja viittaa omien isovanhempiensa aikaan, jolloin aineistonkin voidaan nähdä viittaavan ajallisesti kauemmas historiaan. Aineistoon ei löytynyt esimerkkejä Lapin alueelta ja vähemmän myöskin Suomen ruotsinkielisiltä alueilta. Tutkimusaiheeseeni liittyvää aineistoa löytyi puolestaan myös vanhan Karjalan (nyk. Venäjänpuolisen Karjalan) alueelta. Uskomukset, sanonnat yms. on kerätty korteille lokeroihin isommista haastattelu- ja keruukonteksteista.

Kortteihin on merkitty keruualueen (kortin oikea yläkulma) lisäksi yleensä myös vuosiluku, haastateltavan nimi ja ikä ja tarkempi paikkakunta (Kortin alareuna). Suorissa lainauksissa kortin lähdetiedot on kirjoitettu suoraan lainauksen yhteyteen. Lähteenä toimivat kortit ovat löydettävissä SKS: n kansanrunousarkiston hyllyistä näillä lähdetiedoilla.

Koska korttien tekstit ovat lyhyitä katkelmia haastatteluista eri puolelta Suomea eri ajoilta, voi olla hankalaa tehdä yleistyksiä ”näin Suomessa uskottiin yleisesti”. Yksikään nykyinen tai mennyt kulttuuri ei ole puhtaasti homogeeninen ja erilaisten vaikuttimien ulottumattomissa. (Lehtonen & Löytty 2003, 7 – 10.) Uskomuksen peruspiirteiden usein toistuvuuden perusteella voidaan kuitenkin päätellä uskomusten yleisyys tietyillä alueilla tai koko Suomessa.

4.2 Muut kirjalliset lähteet

Kustaa Vilkun *Vuotuinen ajantieto*-teosta, A.V. Rantasalon *Arkea ja juhlaa*-teosta, Antto Laihon ja Jani Heikkisen toimittamaa *Vanhan kansan merkkipäivät* -teosta ja Veikko Anttosen *Ihmisen ja Maan rajat. Pyhä kulttuurisena kategoriana* -teosta (1996) on käytetty täydentämään lähteenä arkistosta kerättyjä uskomuksia sekä käytetty apuna myös analyysissä.

4.3. Arkistotutkimus ja sen haasteet

Ottaen huomioon tutkimukseni aihepiirin harvinaisuus ja erilainen kysymyksen asettelu äänimaailmaan liittyen, on arkistoaineiston keräämisen prosessi ollut vähintäänkin haasteellinen. Kansanrunousarkisto on järjestänyt kortistonsa erilaisin ylähakusanoin, joiden mukaan kortistot ovat järjestelty lokeroittain. SKS: n arkistossa oleellisin hakuperuste on perinnelaji, jolla taas on aina omakohteinen järjestelyperiaatteensa. Esimerkiksi uskomuksille, loitsuille ja sananlaskuille on omat lokeronsa. Nämä lokerot on jaettu vielä pienempiin osasiin, kuten esimerkiksi karjatalouteen liittyviin uskomuksiin tai parantaviin loitsuihin. Kortistoon on kirjattu osa alkuperäistekstistä kirjoitusvirheineen. (Laaksonen & Saarinen 2004, 41 – 75).

Erilaisille äänille tai hiljaisuudelle ei luonnollisesti löydy suoraan omaa lokeroaan, ja tutkijan rooli prosessin alkuvaiheessa olikin toimia eräänlaisena salapoliisina, joka yrittää löytää ensin kansanuskoon liittyvästä kirjallisuudesta vinkin, mistä aihepiiristä voisi löytyä hyviä äänellisyyteen liittyviä uskomuksia ja rituaaleja.

Luettuani Kustaa Viikunan (1968) *Vuotuinen ajantieto* -teoksen, päädyin rajaamaan aineistoni kalendaariuskomuksiin ja -riitteihin, joille löytyy oma lokerokaapistonsa arkistosta. Vuodenkiertoon liittyvät uskomukset järjestyvät kuin itsestään tutkimuksessa loogisiksi kokonaisuuksiksi, osaksi suomalaista kulttuurista mielenmaisemaa, joka on aikoinaan läheisen luontosuhteensa myötä ollut tiukasti sidoksissa vuoden aikojen muutoksiin.

Kansanrunouskortistossa kalendaariperinne on koottu omaksi kokonaisuudekseen, johon on kerätty esimerkiksi uskomuksia, leikkejä, enteitä, tarinoita ja sananlaskuja vuotuisista juhla- ja merkkipäivistä sekä vuodenajoista. Kortistossa on noin 110 000 muistiinpanoa ajalta ennen 1950-lukua. Kortisto on järjestetty vuodenkierron mukaisesti, niin että jokaisen juhlapäivän/ajanjakson kohdalla on vielä alajaottelu aiheen mukaan ja ne on ryhmitelty perinnealueiden mukaan. (Laaksonen & Saarinen 2004, 45 - 46).

Aloitettaessa arkistotutkimusta SKS: ssa tulee tutkijan tehdä kirjallinen sopimus arkiston kanssa aineiston käyttöoikeuksista. Myös kuvien ottaminen aineistosta vaatii arkiston johtajan luvan. (Laaksonen & Saarinen 2004, 127 – 128). Hain kuvien ottamisoikeutta pystyäkseen käsittelemään sisällönanalyysin keinoin valtavaa materiaalmäärääni. Korttien valokuvauksen myötä, on aineistoa helppo pyöritellä ja jakaa erilaisten ylä- ja alakäsitteiden alle tiedostoiksi.

Enemmistö SKS: n kansanrunousarkiston materiaalista on kerätty maantieteellishistoriallisen tutkimussuuntauksen mukaisesti, minkä seurauksena tekstit on nykytutkimusta hankaloittavasti irrotettu kontekstistaan. Vanhojen tekstinpätkien rinnalla on siis käytettävä myös muuta kontekstia täydentävää lähdemateriaalia ja erilaisia aineistotyyppejä. Uskomustarinoiden (aihe)luokittelu perustuu pääjakoon, joka on suoritettu tarinan ylliluonnollisen aktantin mukaan. Tämä luokittelutapa on saanut kritiikkiä erityisesti siksi, että juuri ylliluonnolliset olennot nimityksineen ja funktioineen ovat tarinavariaatioiden tyypillisimmin ja helpoiten vaihtuvia aineksia. Tämä johtaa siihen,

että todellisuudessa samantyyppiset aineistotyyppit on luokiteltu eri hakusanojen alle ja jäävät tutkijalta huomaamatta. (Koski 2004, 91 – 92, 94 – 95).

Arkistoaineiston luokittelu myös ohjaa tekstin tulkintakehystä, jolloin epäselvissä tapauksissa on helppo tehdä virhepäätelmiä lyhyiden tekstinpätkien perusteella. Kansanperinteessä uskomukset eivät ole järjestäytyneet selkeään oppijärjestelmään, minkä takia laajemmalle levinneitä uskomustarinoita on tulkittu aina omassa paikallisessa kontekstissa ja tilanteen mukaan aktantteja ja niiden funktiota ovat vaihdellen, mikä voi aiheuttaa näennäisiä ristiriitaisuuksia aineistossa. (Koski 2004, 96 - 99).

4.4 Sisällönanalyysi

Sisällönanalyysissä tutkimusaineistoa ryhmitellään eri teemoja eritellen, etsien niistä eroja ja yhtäläisyyksiä sekä sisältöä tiivistäen. Sisällönanalyysiä käytetään tekstianalyysissä, jossa tutkimuksen kohteet ovat valmiiksi tekstimuotoisia tai vaihtoehtoisesti tekstiksi muutettuja aineistoja. Aineistona voi toimia esimerkiksi litteroidut haastattelut, päiväkirjat, kirjeet, puheet, kirjat jne. Sisällönanalyysissä tutkittavasta aiheesta muodostetaan tiivistetty kuvaus, joka pyrkii nostamaan analyysissään tutkimustulokset laajempaan teoreettiseen kontekstiin ja kytkeä ne tutkittavaa ilmiöön liittyviin edeltäviin tutkimustuloksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 105).

Sisällönanalyysi voidaan eritellä kahteen eri tyyppiin: laadulliseen sisällönanalyysiin ja sisällön määrälliseen erittelyyn. Molempia analyysitapoja voidaan käyttää samassa tutkimuksessa sen aineistoa analysoidessa. Omassa tutkimuksessa käyttämässäni laadullisessa sisällönanalyysissä aineisto pirstotaan aluksi pienempiin osiin, jotka käsitteellistetään, jonka jälkeen ne järjestetään uudelleen uudenaikaiseksi kokonaisuudeksi. Sisällönanalyysia voidaan harjoittaa teorialähtöisesti, teoriaohjaavasti tai aineistolähtöisesti. Näiden tutkimuksellisten lähtökohtien erona on luokittelun ja analyysin pohjautuminen joko aineistoon tai valmiiseen teoreettiseen viitekehykseen. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 95 - 99).

Tutkimukseni on toteutettu teoriasidonnaisesti. Teoriasidonnainen tutkimus on aineisto- ja teorialähtöisen tutkimuksen välimaastossa. Tässä tutkimuslähtökohdassa aineiston analyysiä ei perusteta suoraan pelkkään teoriaan, mutta tutkimuksen löytöjä kytketään analyysissä siihen. Toisin sanoen, tutkimusaineistosta ilmenneille tuloksille ja löydöksille etsitään tulkintojen tueksi teoriasta selityksiä ja vahvistusta. Teoriasidonnaista lähestymistapaa aineistoon voidaan kutsua myös abduktiiviseksi päättelyksi (Tuomi & Sarajärvi 2002, 99).

Teoriasidonnaisessa tutkimuksessa ns. johtoajatus voi olla tutkijan oma intuitiivinen käsitys ilmiöstä ja sen syistä tai pidemmälle johdettu hypoteesi, jonka avustuksella havaintoja suunnataan juuri tiettyihin oleellisiksi oletettuihin asioihin tutkimuksessa. Aineiston tulkitsemista ja tarkkailua ohjaa tutkijan oma jo luettuun kirjallisuuteen tai muuhun tarkempaan perehtymiseen pohjautuva ennakkokäsitys. Analyysia ei siis johdeta pelkkien havaintojen pohjalta, mutta ei myöskään täysin teoriaohjautuvista lähtökohdista. (Grönfors 1982, 33-37.)

Laadullisessa tutkimuksessa objektiivisuutta pohtiessa tulisi tarkastella totuuskysymysten lisäksi havaintojen puolueettomuutta sekä luotettavuutta. Puolueettomuutta voidaan tarkastella muun muassa siinä, että pyrkiikö tutkija tulkitsemaan ja kuulemaan informanttia itseään vai suodattuuko informantin antamat tiedot tutkijan oman suodattimen kautta. Tutkijan suodattimeen ja havainnointiin voivat vaikuttaa esimerkiksi poliittinen asema, sukupuoli, ikä ja uskonto. Laadullisessa tutkimuksen piirissä on yleisesti myönnetty kuitenkin tutkijan oman suodattimen vaikutus havainnointiin, tutkijan kuitenkin ollessa tutkimusasetelman rakentaja ja ennen kaikkea tulkitsija. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 133 – 138). Kirjassaan *Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi* Tuomi ja Sarajärvi (2002) toteavat:

”Tarkastelun kohteena tulisikin laadullisessa tutkimuksessa olla siis erityisesti puolueettomuusnäkökulma. Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnista ei ole olemassa minkäänlaisia yksiselitteisiä ohjeita. Tutkimusta arvioidaan kuitenkin kokonaisuutena, jolloin sen sisäinen johdonmukaisuus (koherenssi) painottuu.” (Tuomi & Sarajärvi 2004, 133.)

Järjestäessäni arkistoaineistoa kategorisoin uskomuksen juhlapäivän ja äänellisyyden tyyppin mukaisesti eri tyyppien noustessa aineistosta esiin. Kalenterivuoteen perustuvasta uskomusaineistosta on siis noussut kolme eri kategoriaa ja niiden yhdistelemää äänellisyyteen liittyen: ihmisten metelöinti (pyhä meteli), ihmisten rituaalinen hiljaisuus ja tuonpuoleis(t)en kuuntelu. Joinain päivinä nämä kategoriat yhdistyvät tai vuorottelevat ja toisina ne ovat erikseen.

Äänellisyydysuskomuksiin ja -rituaaleihin liittyvät myös maagisen ajattelun eri logiikat, jotka ovat mukana tarkentamassa analyysiä ja luokittelemassa tarkemmin äänellisyyteen liittyviä rituaaleja ja uskomuksia. Tässä tutkimuksessa peilaan näiden eri kategoiden suhdetta eli akustista kommunikaatiota vuoden kierrossa ilmeneviin siirtymävaiheisiin käyttäen apuna pyhä- ja siirtymäriittiteorioita viitekehyksenä selventämään äänellisten rituaalien syitä, sisältöjä ja ilmenemismuotoja.

Olen pohtinut teorioita analyysin avuksi osittain jo tutkimusta suunnitellessani ja osan teoreettisesta viitekehyksestä olen lisännyt mukaan aineiston tarkemmin hahmottuessa ja punaisen langan hahmottuessa. Olen pitänyt oman tutkimukseni rinnalla Riitta Raunion (2005) artikkelia *”Mikält kellot kuuluut, sikält pahat pajetkoon”* teoksesta *”Kuultava menneisyys. Suomalaista äänimaiseman historiaa.”*. En ole kuitenkaan suoraan pyrkinyt toistamaan tarkalleen hänen tutkimuksellisia jalanjälkiään, vaan ennemmin vertaamaan jälkikäteen nouseeko minun tutkimukseni aineistostani samoja kategorioita ja niihin sopivia teoreettisia viitekehyksiä ja syitä äänelliselle kommunikaatiolle suomalaisessa kansanuskossa.

5. KALENDARIRIITIT JA -USKOMUKSET

5.1 Vuodenkulku

Olen järjestänyt aineistoni tutkimukseen vuoden kulun mukaisesti keskittyen niihin vuotuisjuhliin ja merkkipäiviin, joihin liittyy olennaisesti metelöinti, hiljaisuus tai enteiden

kuuntelu. Jokaisen merkkipäivän kohdalla kerron ensiksi päivään liittyvää taustatietoa ja erilaisista siihen liitetystä perinteistä, minkä jälkeen keskityn avaamaan päivän äänellisyyteen liittyviä аспектеja uskomuskortistoesimerkkien sekä valittujen teoreettisten kehysten avulla.

Alkujaan ajanlaskua määritettiin suomalaisessa perinteessä viikoissa. Vanhakantaisen ajanlaskutyylin arvellaan siirtyneen lainana viikinkiaikaisesta Skandinaviasta ja Keski-Euroopan alueelta. Tuolloin vuosi jakautui kahteen tai neljään osaan; 1. talvipäivään, 1. kesäpäivään, keskitalveen/ sydäntalveen/talvennapaan ja keskikesään. Kristinuskon myötä ajanlaskuun tuli ohelle mukaan myös 12 kuukauteen pohjautuva juliaaninen vuosikalenteri 1200-luvulla. Kansan parissa vuoden kierto kuitenkin hahmottui konkreettisimmin maatalouden syklien mukaisesti, vaikka kristillinen kalenteri on kulkenut ajanlaskun seuraamisen mukana. Apuna vuoden kulun seuraamisessa on käytetty muun muassa riimusauvoja ja puukalentereita, joihin oli symbolein merkitty vuoden merkkipäivät. (Laiho & Heikkinen 2006, 18 – 19).

Riimukalentereita.

Lähde: Museoviraston kuvakokoelmat, KK982:3, v.1898.

Vuoden kierto on siis jakaantunut ennen kaupungistumista maaseudulla viljelysvuoden mukaan. Keväällä vuoden kiinnekohta on ollut kylvön aloittaminen sekä karjan ulospäästäminen. Keväästä syksyyn työskentely on tapahtunut ulkona ja maataloustöiden

lisäksi on harjoitettu metsästystä ja kalastusta siirtymällä myös omasta pihapiiristä kauemmaksi. Syksyllä kiinnekohtana on puolestaan toiminut sadonkorjuuaika, jolloin myös karja sekä työnteko on siirtynyt sisätiloihin. (Laiho & Heikkinen, 18).

Vuoden kulku on suomalaisilla alkanut hyvin pitkään myöhäissyksystä kekrin jälkeisen jakoajan jälkeen. Myöhäiskeski-ajalta lähtien kristillisen vaikutuksen myötä uusivuosi siirtyi tammikuulle tilivuoden alkamispäiväksi. Pikkuhiljaa uuden vuoden alkamiseen liittyvät rituaalit ja uskomuksetkin siirtyivät joulutammikuun vaihteeseen. (Vilkuna 1968, 13). Myös muiden vanhakantaisten kalendaaririittien sisällöt ja ajankohdat ovat muuttuneet tai hybridisoituneet kristillisten vaikutteiden myötä. (Vilkuna 1968, 287 – 288.)

Vertailemalla eri paikkakuntien ja ajanjaksojen aineistoa on kuitenkin mahdollista saada kuorittua näistä ”kulttuurisista sipuleista” eri aikakausien kerroksia. Tämä tutkimus keskittyy kuitenkin kahden viimeisen vuosisadan aikaiseen suomalaiseen kansanuskoon analysoiden osittain hybridisoituineita uskomuksia ja rituaaleja aikalaistensa näkökulmasta ottamatta kantaa kulttuuristen kerrostumien muodostumiseen.

5.2 Uusivuosi

Vuoden vaihtuminen tammikuun alusta on ollut Suomessa käytössä 1500-luvun puolivälistä kirkollisen perinteen myötä. Tätä ennen vuosi alkoi myöhäissyksystä elonkorjuun aikaan (kekri). Vuoden vaihteeseen on sen sijoittumisesta huolimatta aina liitetty pyrkimyksiä ennustaa seuraavaa vuotta. Tinan valamista ennustustarkoituksissa on harrastettu Lounais-Suomessa jo 1700-luvulla, ja muualle Suomeen se on levinnyt myöhemmin vaiheittain. (Vilkuna 1968, 13-16). Juhlinta on ollut jo entisaikoina railakasta, sillä runsas tarjoilu ja siitä nauttimisen on ajateltu turvaavan myös seuraavan vuoden toimeentuloa. (Laiho & Heikkinen 2006, 409.)

Ennen vanhaan kylmään veteen heitetyn tinan muodon tai varjon katsominen ei ollut yleisin tapa ennustaa tinasta kuten nykypäivänä, vaan itse tinamöykkyä tai sen

jähmettämiseen käytettyä vettä on käytetty rituaaleissa uhrin tapaisena välineenä hengiltä ennusmerkkejä toivottaessa. Esimerkiksi monilla paikkakunnilla saatettiin kaataa tinaveden ensimmäinen kauhallinen vettä rituaalipaikalla haltijalle ja seuraavasta odotettiin vasta kuulevan enteitä. (Rantasalo 1955, 266; Laiho & Heikkinen 2006, 410 - 411).

A. Rantasalon (1955) mukaan vuotuisjuhliin liittyvässä ennemagiassa käytetyt välineet, kuten sormukset, tina, tinan upottamiseen käytetty vesi tai siinä kastettu vaate toimivat hengille eräänlaisena uhrina, joilla voitiin ”ostaa” tietoa tuonpuoleiselta ja täten luotiin yhteys ”kahden puolen” välille. Ennusmerkkejä on katsottu vuodenvaihteessa myös mm. peiliin tuijottamalla sekä sormusten avulla. Pahaa onnea on pyritty välttämään piirtämällä suojaavia symboleja erityisesti toimeentulon kannalta tärkeimpien rakennusten oven pieliin. Esimerkiksi ristin piirtäminen navetan oven pieleen esti. noidan tai pirun sisään tulemisen. (Vilkuna 1968, 13-16; Rantasalo 1955, 267 -273).

Nykyaikana ilotulitusrakettien pauke on korvannut entisaikojen tavat olla hiljaa uuden vuoden aattona ennusten kuulemiseksi ja pahan onnen välttämiseksi. Arkistoaineiston perusteella muun muassa saunoessa tuli olla hiljaa tai muuten seuraavana kesänä ötökät lensivät suuhun.

Jos uudenvuoden saunassa puhuu paljon, lentää kesällä aina kärpäset suuhun. (SKS KRA. Lappajärvi. KRK 184. Loukola. J. 85.)

Kuunnellessa enteitä kannatti olla hiljaa, jotta sai mahdollisimman tarkkaa tietoa selville tulevasta vuodesta. Pirujen, henkiolentojen ja noitien ajateltiin olevan liikenteessä mikä mahdollisti kohtalon selville saamisen. Erityisesti naimisiinmenoon ja kuolemaan liittyvät enteet kiinnostivat. Enteitä ympäristön metelistä ja tinaveden valuttamisesta hankeen kuunneltiin niin tienristeyksessä, talon vierustalla kuin korkealla paikallakin.

Uuden vuoden iltana pitää sen veden, johon tinaa on valettu, viemän sellaiseen paikkaan, jossa tiet tekevät ristin, ja kun veden on kaatanut maahan, niin itää kuunteleman vettä kaataessansa, ja silloin pitäisi kuulla vuoden tapaukset: kuolemat, ristijäiset, vihkijäiset, tulipalot ynnä monet muut. Veden viemisen pitää tapahtua klo 12 aikana yöllä, jolloin pirut ovat liikkeessä. (SKS KRA. Anjala. Tyyskä J.439. 1888).

Vanhat ja nuoret kuuntelivat uudenvuoden yönä ”hevosenkenkää”. (Jälkeä lumesta). Jos jäljestä kuului soittoa, merkitsi se iloa sille vuodelle, jyminä taas merkitsi surua. -Samoin myös mentiin jonkun asunnon ikkunan alle kuuntelemaan. Sisällä tapahtuvasta taas ennustettiin. Rukous tuli erittäin hyvää. Laulu iloa. Riita ja tora ennustivat pahaa. (SKS KRA. Hauho. Hämeenlinnan alakouluseminaari, Aune Lehtinen 4596. 1935.< Kalle Lindeman, 78v).

Uudenvuoden yönä oltiin kaivon kannelle kruunatun kapan päällä istumassa ja kuulustelemassa. Kukaan ei saanut puhua mitään. Jos vaan puhui, niin ei kuulunut. – Kerran yks ihminen istuissaan oli kuullut järven toiselta puolen jostain talosta viulunsoittoa ja aivan kuin jotain häämenoa. Toisesta talosta hän taas kuuli naulojen hakkaamista. Ja kävi niin kuin hän oli kuullut. (SKS KRA. Kankaanpää. Hämeenlinnan alakoulusemin. 5316. 1935).

Uskomuksissa enteiden kuunteluun liittyen toistuu jäljittelymagian logiikka, jonka mukaan tietynlaiselta kuulostavat äänet ennustavat samaa tulevaisuudessa, kuten naulan hakkaus kuolemaa (arkun tekeminen) tai viulunsoitto (hääjuhlat). Viimeisen esimerkkiuskomuksen kruunattu kappa puolestaan edustaa ennustuksen tarkkuutta ja luotettavuutta. Uudenvuotena ihmisten rooli on hiljaa ja kuulolla, kun henkimaailma raottaa kohtalon verhoa ja pitää ääntä (kuunteluhiljaisuus). Saunomiseen liittyvä ehdoton hiljaisuus rangaistuksen uhalla (ötökät kesällä) vahvistaa sosiaalisen tilan jakamista, jossa ihmiset ovat sivusta seuraajia ja pyhän/yliluonnollisen puolelle kuuluvat taas aktiivisia toimijoita, jotka hallitsevat sosiaalista tilaa. Nämä maagiset rituaalit ovat olleet siis epäsuoria ja negatiivisia, jolloin ”välittäjänä” on toiminut esimerkiksi haltija, kummitus tai noita.

Sivusta seuraaminen hiljaisuudessa ei ole kuitenkaan ollut ainoastaan passiivista ja puhtaasti alisteista asemaa osoittavaa toimintaa, vaikka sillä on selkeästi annettu kunnioittavasti tilaa tuonpuoleiselle. Hiljaisuus on ollut myös valinta, jonka ansiosta on voitu kuulla itselle hyödyllistä informaatiota tulevista tapahtumista. Kyseessä on siis akustisen kommunikaation teorioiden termin kuuntelun alalajeista kuunteluhiljaisuus. Kuuntelemassa on A.V. Rantasalon (1955) mukaan käyty usein juuri henkiolentojen tai tuonpuoleisten oletetulla reviirillä (kuten paikoissa, joissa on säilytetty kuolleita, esim. riihet tai saunat) ja ns. pyhän ja profaanin raja-alueilla, joista tyyppillisimpänä esimerkiksi

kolmen tien risteykset sekä korkeat paikat, joissa akustinen ulottuvuus on myös vahvasti läsnä. (Rantasalo 1955, 267.)

Rituaaleja on suoritettu yöaikaan, joka kuuluu kansanuskon dualistisella kentällä myöskin vahvasti tuonpuoleiselle puolelle. Ihmiset ovat siis omaa etua tavoitellessaan pyrkineet kuulemaan enteitä, jolloin he ovat hakeutuneet tuonpuoleisen reviirille ja ylittääkseen tämän rajan osoittaneet kommunikoinnissaan valta-aseman alisteisuuttaan tuonpuoleiselle hiljaisuudella. Niin sanottu vaihtokauppa on usein suoritettu ”uhreilla” ja toimimalla tuonpuoleisen maailman mukaisesti, päinvastaisesti kuin profaanissa todellisuudessa. Toisaalta tuonpuoleisten henkiolentojen ollessa aktiivisesti liikenteessä on omaa kotia ja reviiriä aktiivisesti suojattu muun muassa taikamerkkejä piirtämällä sekä välttämällä henkiolentojen häiritsemistä metelillä (negatiivinen maaginen rituaali).

5.3 Heikinpäivä

Heikinpäivänä 19.1 (20.1 1600-lukua ennen) on talven selkä katkennut eli talven on nähty olevan puolivälissä. Heikinpäivän kristillisenä taustana on Pyhän Henrikin muistopäivä, jolloin Suomen suojeluspyhimys sai surmansa Köyliön järven jäällä talonpoika Lallin toimesta. Juhla oli katollisena aikakautena hyvinkin suosittu Suomessa ja Ruotsissa ja esimerkiksi Turussa vietettiin kuuluisia ja suosittuja Heikin markkinoita pitkään. Esikristillisenä taustana talven puolittuminen on kuitenkin ollut tärkeä merkkipaalu. Ajankohtana on myös sanottu ”karhun kääntävän kylkeä”. (Laiho & Heikkinen 2006, 61 – 62). Erityisesti lapsia on lähetetty kuuntelemaan esimerkiksi järven jäälle tai tunkiolle kuuntelemaan talven selän katkeamisesta kuuluvaa paukahdusta:

Heikin päivänä ”talven selkä katkee”. Menkää lapset, tunkiolle kuin talven s.k .. Siinä laittavat päreitä että hyvin rotisi, ratisi se talven seljän katkeminen. (SKS KRA. Lohtaja. Reinholm 70:19 Kansallismuseo).

Lapset myös kerääntyivät metelöimään kulkusten, kellojen ja muiden kovaa ääntä pitävien esineiden kera ympäri kyliä kierrellen. Tämän rituaalin tarkoituksena oli avittaa

talven selän katkeamista ja ilmoittaa metelin avulla muun muassa karjalle, että talvi on puolessa välissä. Karjallekin piti olla tänä päivänä vielä puolet rehuista jäljellä. (Vilkuna 1968, 29 – 30, Laiho & Heikkinen, 61 – 62).

Heikinpäivänä annettiin lapsille sellainen vapaus, että saivat hypätä ympäri kylää iltasella pimiällä ja soittaa kelloilla. Oli lehmänkelloja, hevosenkelloja, lampaankelloja, kulkusia ja läkkiastioita ja kaikkia niitä rummutettiin, niin jotta: ”Heikinpäivänä talven sekä katkijaa”. Vielä monta kertaa löivät kurikalla seinään, jotta nyt talven selkä katkes. Talossa monesti, kun oltiin iltasta syömässä, niin lusikat putosivat käsistä, kun niin kovasti ulkona paukahti ja alkoi niin kova elämä. Lapset tupaa kiersivät ja löivät aina seinään. Omat lapset olivat varkain lähteneet samaan joukkoon. Menivät talo talolta. Eivät päivällä laukanneet illalla vasta. Eivätkä käyneet talossa sisällä. Kaikki lapset siinä olivat, kutka vain kynnelle kykenivät. (SKS KRA. Perho. Paulaharju 15173. 1928).

Jäljittelymagiaa käytetään myös tässä meluisassa rituaalissa. Lasten kulkusten, kellojen ja metalliesineiden soitolla sekä seiniin hakkaamisella pyrittiin auttamaan talven selän katkeamista pitämällä samanlaista meteliä kuin voitiin kuvitella selän katkeamisesta kuuluvan.

Rituaali vaikuttaa suoralta eli jäljittelymagian oletetaan toimivan ilman tuonpuoleisia välikäsiä ja se on positiivinen. Toisaalta rituaalissa on käytetty nimenomaan rautaisia esineitä, joiden on yleisesti ajateltu olevan ”väkeviä” eli maagista voimaa sisältäviä. Myös ”väen” voidaan toisesta näkökulmasta olevan eräänlainen ”välittäjä” taissa, vaikka varsinaista persoonallista tuonpuoleista hahmoa ei rituaalissa käytetä välikappaleena. Metelin pitämisellä on selkeästi myös erityisesti kommunikatiivista tarkoitusta, sillä sen avulla haluttiin viestittää myös eläimille ja ympäröivälle luonnollekin, että luonnolle ja tuonpuoleiselle kuuluvaksi käsitetyn talven ajan ajateltiin nyt olevan puolessa välissä ja keväällä koittavan ihmisten laajemman sosiaalisen tilanottamisen kulman takana.

5.4 Laskiainen

Laskiaissunnuntaita on ollut tapana viettää seitsemän viikkoa ennen pääsiäistä ja varsinaista laskiaistiistaita on vietetty seuraavana viikon alussa. Juhlapäivän nimi pohjautuu katolista perää olevaan tapaan laskeutua 40 päivää kestäväan paastoon, joka loppui pääsiäiseen. Ortodoksinen väestö on noudattanut paastoa pidempään 900-luvun puolelle, mutta luterilaisilta paaston sijaan korostettiin pyhään liittyviä erilaisia kieltoja. (Laiho & Heikkinen 2006, 87.)

Laskiaisen aikaan on kuitenkin kerrostunut ajan myötä hyvin erilaisia tapoja ja uskomuksia, jotka eivät ole selkeästi kristillistä alkuperää. Kustaa Vilkuna esittää *Vuotuinen ajantieto* -teoksessaan, että laskiaista on edeltänyt muinainen työnjuhla eli vuotuistyön lopettajaisjuhla. Tätä näkemystä puoltaa erityisesti se, että suurin osa laskiaiseen liittyvistä tavoista, taioista ja uskomuksista liittyy naisten töihin, kuten karjanhoitoon, hampun- tai villankehräämiseen, pihapiirin hyötykasveihin ja käsitöihin. Kiellettävien asioiden listalla on olleet esimerkiksi kehrääminen, kirvestyöt ja imettäminen. Yleensä hevosillekaan ei saanut pukea kulkusia ajomatkoille, kun taas kaupungeissa toisilla tätä juuri tapaa vaadittiin ja juhlan oheen saatettiin järjestää myös naamiaiset. (Vilkuna 1968, 54 – 56; Laiho & Heikkinen 2006, 87 - 90).

Laskiaisena liikkeellä olivat myös trullit ja henget, joita vastaan tuli suojautua. Noitien ajateltiin uhkaavan ensi vuoden töiden satoa, mutta toisaalta heiltä on voinut saada tietoa tulevasta. Ennustuksia ja taikoja tehtiin runsaasti laskiaispyhän aikana. Metelöintiä harjoitettiin laskiaismäkeä laskiessa huudahdusten muodossa aamusta. Mäkeä pyrittiin laskemaan mahdollisimman pitkälle, jotta pellavistakin tulisi pitkiä. (Vilkuna 1968, 54 – 56; Laiho & Heikkinen 2006, 87 - 89). Samalla huudettiin muun muassa:

”Pitkiä pellavia, hienoja hamppuja, nauriita kuin lautasia, räätiköitä kuin nurkanpäitä!”

”Meidän taloon pitkiä pellavia, teidän taloon tappuria”. (Laiho & Heikkinen 2006, 90).

Kyseessä on siis ollut voimakkaasti liminaalinen juhlapyhä, niin sanottu siirtymäaika (työvuoden kannalta) jolloin arkinen logiikka tapoineen ei ole ollut voimassa.

Äänellisyyden kannalta laskiainen on mielenkiintoinen ja ristiriitainenkin juhlapyhä. Laskiaisena oli voimassa paljon kieltoja äänekkääseen työntekoon, puhumiseen ja saunomiseen liittyen (tabuäänet), mutta toisaalta meteliä myös pidettiin erityisesti laskiaismäkeä laskiessa. Enteitä kuunnellessa tuli myös toki olla hiljaa, jotta tulevan ennustaminen onnistui.

Jos laskiaisena oli aivan hiljaa, eivät kärpäset eivätkö hyttyset pureet kesällä. (SKS KRA. Pertteli. Kallio, Niilo 2828.1914).

Naispalvelijat eivät saaneet kylpiessään puhua mitään. Jos puhuivat, niin ei ollut karjaonnea. (SKS KRA. Pötyä. Vihervaara.3909.1912).

Laskiaispäivänä lopetettiin työ jo puolenpäivän aikaan ja mentiin aikaisin saunaan. Saunaan mentäessä ja siellä oltaessa, eivät ne saa puhua, jotka tahtoivat mennä kuulemaan laskiaisnoitita, sillä silloin he eivät kuulisi mitään. Lapset koettivat saada heitä puhumaan, mutta he lähtivät pois vaikka pesemättä, kunhan vain pääsisivät puhumatta. Saunasta palatessa ei saanut katsoa taakseen, niin olisi tullut sellainen joka olisi vääntänyt niskat nurin. (SKS KRA. Kokemäki. Porin tyttölyseo b) 976.1926).

Koko laskiaisillan tuli olla hiljaa, kun henget olivat liikkeellä, sillä jos niiden kulkua häiritsi kolinoilla, panivat ne sen muistiin, ja seuraavana vuonna kuoli yhtä monta eläintä, kun oli talon väkeä kuollut viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana. (SKS KRA. Töysä. Peltonen, Erkki 189. 1925).

Laskiaistrullit ja muut laskiaisyön ihmeet voi seurata parhaiten, jos nousee tunkion päälle. siellä tuli olla aivan hiljaa, jos oli useampi kuuntelija mukana. Puolenyön aikaan sitten alkoi trullit lennellä varsiluudilla ym. koneilla. Sinne näkyi myöskin oman elämänkohtaloita ja tapahtumia sekä niiden enteitä. (SKS KRA. Jalasjärvi, KRK 187. Ojala, L. 494).

Hiljaisuus tulee kahdella eri tavalla esiin laskiaisena: saunassa puhuminen saattoi vaikuttaa ötököiden kiusaan kesällä sekä karja- ja naima/perheonneen (Esim. SKS. KRA. Mäntyluoto. Porin tyttölyseo 3097.1936.) ja toisaalta esti myös enteiden kuulemista trulleilta. Laskiaisena on harjoitettu ja toimittu negatiivisen magian logiikan mukaisesti,

erityisesti aamupäivän jälkeen, jolloin viimeiset työt on lopetettu. Aamupäivällä on laskettu vielä mäkeä (korkeat paikat maastossa toimivat eräänlaisina liminaalisina rajankäyntipaikkoina, josta äänet kuuluvat pidemmälle ja taian vaikuttavuus on voimakkaampi) huudellen positiivisen magian logiikan mukaisesti onnea tuottavia huudahduksia, mutta tämän jälkeen on tila annettu tuonpuoleisille ja harjoitettu äärimmäistä varovaisuutta.

Poikkeuksena tästä Laihon ja Heikkisen (2006) kirjassaan mainitsevat kaupungissa järjestetyt kulkusten helinän sävyttämät rekiajelut ja äänekkäät juhlat. Ero selittyy reviirijattelulla, kaupungissa ei ole ollut samanlaista rajankäyntiä kotipihan ja metsän/tuonpuoleisten kanssa, kuin kaupungeissa, jossa ihmisen profaani elinpiiri on ollut paljon laajemmalla alueella. Koska laskiaisenä ovat olleet tuonpuoleiset henget ja noidat liikenteessä, on heille tullut antaa tilaa kommunikoida ja toisaalta tuonpuoleista voimaa on myös varottu ärsyttämästä metelöinnillä. Enteitä kuunnellessa on harjoitettu kuuntelun hiljaisuutta, muissa tapauksissa on hiljaisuudella korostettu ihmisen alisteista asemaa tuonpuoleisten hetkeksi ottaessa sosiaalista tilaa lähiympäristössä.

5.5 Pääsiäisviikko

Pääsiäistä vietetään kristillisessä perinteessä Jeesuksen ristille kuoleman ja ylösnousemuksen muistojuhlana. Pääsiäinen on liikkuva kirkkopyhä, jonka mukaan määräytyvät myös laskiaisen, palmusunnuntain, helatorstain, helluntain ja kolminaisuuden ajankohdat kalenterissa. Pääsiäissunnuntain ajankohta liikkuu 22.3. – 26.4. välisenä aikana. (Vilkuna 1968, 71). Suomalainen ”pääsiäinen”-nimitys viittaa pois pääsemiseen. Toisaalta on päästy pois paastosta ja toisaalta sillä on voitu viitata myös Jeesuksen haudasta pääsemiseen tai juutalaisten Egyptin orjuudesta pois pääsemiseen. (Vilkuna 1968, 72).

Vaikka pääsiäinen juhlana on puhtaasti kristillistä alkuperää, liittyy pääsiäisviikon perinteisiin myös epäkristillisiä perinteitä kuten ennustusten tekeminen, kiiran ajo ja pääsiäisnoita/trulliperinteet taikauskoineen. Toisaalta kristillistä pyhää on tullut viettää

rauhallisesti ja meluttomasti, niin toisiin erityisesti epäkristillisiin perinteisiin liittyy metelöinti. (A. V Rantasalo 1955, 23 – 44). Pääsiäinen on ollut jatkoa laskiaisesta alkaneeseen kevääseen kääntymiseen, minkä takia erityisesti pakanallisissa perinteissä metelöintiä on harjoitettu. Hiljaisuus ja äänelliset tabut (nauraminen, viheltely, teräaseilla tehtävät työt) olivat osana kristilliseen perinteeseen liittyvää paastoamista ja pyhään hiljentymistä. Palmusunnuntaita seuraavaa viikkoa onkin kutsuttu muun muassa hiljaiseksi viikoksi tai piinaviikoksi. (Laiho & Heikkinen 2006, 127).

Pääsiäisviikkoa vietettiin vanhimpina aikoina rauhan ja levon juhvana. Ei sillon saanut tehdä töitä tai missään nimessä äänekkäästi jyskiä tai hyvät haltijat olisivat lähteneet talosta. Kullakin viikonpäivällä oli oma nimensä, kuten sukkasunnuntai, takkumaanantai, tikkutiistai, kellokeskiviikko, kiristuatorstai, pitkäperjantai ja pääsiäismaanantai. Tikkutiistaina veistettiin virejä koko kevääksi, koska silloin veistellyt tikut tuottivat onnea. Näitä tikkuja voitiin luudanvarpujen ohella asettaa seinän rakoihinkin estämään pahoja peikkoja taloon tulemasta. Kellokeskiviikkona voitiin täyttää lehmänkello suoloilla, ellei sitä tehty vasta lehmiä ulos laskettaessa. (SKS KRA. Virrat. Toriseva, V.A. 47. 1936).

Pääsiäisviikon kiirastorstaina ei vältetty muun viikon tapaan meluamista, vaan tapana oli karkottaa pihapiiristä ”kiira” eli jonkin näköinen paha olento. Kiiran olemuksesta ei ole selvää näkemystä edes kerättyjen uskomusten perusteella. Sanatarkkaan kiirastorstai tarkoittaa kuitenkin (synneistä) puhdistus -torstaita. Kiirastorstaisin on yleiseurooppalaisessa, erityisesti katolilaisessa perinteessä, siivottu lisäksi koti, oma kuontalo ja ympäristö. Kustaa Vilkuna (1968) ehdottaa, että suomalaisen perinteen ”kiira” on erilaisten pahan ja likaisen personoituma, jota pyritään karkottamaan kaikin mahdollisin moniaistillisin keinoin. (Vilkuna 1968, 77 – 78; Antto & Laiho 2006, 131).

Karkotuksessa on käytetty esimerkiksi voimakas tuoksuisia tervatuokkosia, tulisia päresoihtuja, teräviä rautaesineitä ja pidetty kovaa meteliä. Lisäksi väkeviä elementtejä on vahvistettu sanoin ja liikkein. (Vilkuna 1968, 76). Kyseessä ovat siis paljon ”väkeä” sisältävät elementit.

Pitkän perjantain eelustorstaena veettiin kiiroo. kelekkaan pantiin tervapytty, tuohikäppyröetä, tuil niihin, viikatteita, sirppiä, lehmän kello,

korento. Emäntä oel vetännä kolme kertoo navetan ympäri, ikkunan kohalla kelloo soettanna ja hokenna: ”Kittis kiiri mehtään!”. (SKS KRA. Iisalmi. Lindman, Yrjö 46. 1937).

Kansanrunousarkistoon kerätyissä uskomuksissa kerrotaan, että kiiran karkotuksella vältetään kesällä pihaan saapuvat käärmeet ja sisiliskot tai saadaan ylipäättänsä kaikki pahat henget karkotetuiksi pihapiiristä. Osassa maata on nähty rituaalin onnistumisella yhteys myös karjan palaamiseen laitumilta syksyn tullen.

Loppiaisena on pantu lehmänkello heiniin akan hameeseen uunin päälle. on annettu sen siellä olla kiirastuorstaihin (pitkän perjantain aattoon) asti. Akka viskannu sen sitte selkäänsä sekä luuta sauvana kädessään ja perässään vetäen kelkkaa, jossa on ollut leipilapio, uuniluuta, hiilikoukku, viikate, harava, sirppi ja tervepytty, missä terva palaa. kiertänyt talon huudellen: ”Kitis kiira metsään!” Kun näin on tehty, ei taloon ole tullut mitään räähkää käärmettä, sammakkoa, jms. kesällä. (SKS KRA. Sotkamo. Komulainen, A.V 68. 1897).

Kiirastorstaita vasten piti yöllä juosta lehmän kellot kaulassa navetta kartanon ympäri. Se tuotti hyvää karjaonnea. (SKS KRA. Nilsä. KRK 94. Horttanainen, E. 829).

Siis pitkän perjantain aattona on entisaikaan ollut tapana. Kerätä kaikki hierimet kapustat eläinten kellot ja nämä rojut on isäntä tai emäntä ripustanut kaulaansa sitten on kierretty kartanon ympäri helistellen kelloja. Tämä seremonia on tehty eläinten menestymiseksi ja hierimet ja kapustat mukana, että riittäisi keittämistä. (SKS KRA. Nurmes. KRK 160. Kuosmanen, H E. 22.).

Kiiranajo. Kiirastorstaina juoksivat talon naiset ympäri pihaa helmassaan heinöö ja lehmänkellot ja viikatteet käsissä. ”Ja sitte työnnettii kellot navetan ikkunasta sisään , ja sitte pantiin lehmälle kello kaulaan ja heiniä ettee.” Viikatteen kädessä pidolla tahdottiin estää käärmeiden tulo pihaan, kartanon kiertäminen kello helmassa tarkoitti, että lehmät tulivat kotiin. (SKS KRA. Nurmes. Partanen, Jorma 324.1936).

Metelöinnillä on kommunikoitu toispuoleisen ”kiiran” ja metsän väen (käärmeet, sammakot) kanssa häätäen toispuoleisia omasta pihapiiristä metsään. Toisaalta erityisesti lehmänkellojen soittamista on käytetty tartuntamagian ja jäljittelymagian logiikalla niin, että esimerkiksi lehmälle kuuluvaa esinettä on soitettu ja kierrätetty ympäri taloa ja pihaa, vieden se takaisin lehmän kaulaan, jotta lehmäkin osaisi samalla tavalla palata omaan kotiinsa syksyllä.

Barry Truax (2001) esittää teoksessaan *Acoustic Communication* että yhdessä metelöinti ja sen organisointi heijastavat myös yhteisön rakennetta. Prosessi vaatii vuorottelua, ryhmätyöskentelyä, sääntöjä ja meteliin liittyviä kontrollisääntöjä, jotka yhteisö yhdessä toteuttaa ja hyväksyy. Yhteisön täytyy olla myös samaa mieltä hyväksyttävistä äänistä ja mitä ne edustavat. Myös yhdessä toteutettu hiljaisuus toimii heijastuksena yhteisön arvo- ja symbolikentästä, mutta yhdessä metelöinnissä tulevat myös yhteisön sisäiset sosiaaliset suhteet näkyviksi. (Truax 2001, 42 – 44). Äänelliset rituaalit siis myös toimivat yhteisöä, sen rakenteita ja arvoja yhdistävinä elementteinä.

Pitkäperjantaina pääsiäisen paasto ja kärsimys huipentuivat eikä sosiaaliselle kanssakäyminen, meluaminen tai hauskanpito ollut missään olosuhteissa suotavaa. Pitkäänperjantaihin liittyi monenlaisia tabuja aina äänitabuista, ruokailuun ja tulentekoon liittyen. (Vilkuna 1968, 79; Antto & Laiho 2006, 133). Edellä mainittu toiminta perustuu siihen, että kirkollisessa perinteessä pitkänä perjantaina muistetaan Jeesuksen viimeisiä hetkiä ja kuolemaa Golgatalla. Toisaalta juuri pitkänä perjantaina oli paradoksaalisesti noitien otollisin päivä lähteä tekemään pahojaan naapureille ja liitelemään luudillaan lankalauantain ohella. (Antto & Laiho 2006, 133 – 134.)

Kansanuskon piirissä pitkäperjantain hartaasta hiljaisuudesta on otettu hyöty irti kuuntelemalla ympäristön ja toispuoleisten olentojen antamia viestejä ja enteitä. Enteitä on kuunneltu myös muiden korkeiden paikkojen luona, jossa on helppo havainnoida ääniympäristöä. Joskus ennustusmagian apuna on ollut Raamattu varmistamassa ennustuksen oikeellisuutta. Enteitä on kuunneltu tiettyinä vuoden kierron päivinä tyypillisesti korkealla: myllyn/saunan/riihen/pajan tai kolmesti muutetun talon katolla tai kolmen tien haarassa. Numerolla kolme onkin ollut suomalaisessa kansanperinteessä maaginen merkitys, mikä näkyy myös ennustusmagiassa. (A.V Rantasalo 1955, 40 – 41; Issakainen 2004, 127.)

Äänienteitä on muiden perinteisten ”kuuntelupäivien” tapaan tulkittu jäljittelymagian logiikan mukaisesti. Pitkäperjantain enteitä uskottiin annettavan niin kummitusten, hiidenväen, noita-akkojen kuin ylipäättänsä maagisen pyhäpäivän ”väkevöittämän” lähiympäristön toimesta.

Kun pitkäperjantain-iltana puhumatta kuuntelee kolmasti muutetun talon katolla, näkee mm. hiidenväkeä. Se on valkoisissa vaatteissa. Kertoja oli kerran palvelijana ollessaan kuuntelemassa pitkäperjantai-iltana vanhan liiterin katolla. Kuului kovin karjan ammumista ja ”semmoista puheen mulinaa”. Seuraavana syksynä kuoli melkein koko talon karja. (SKS KRA. Viljakkala. Mattila, M. 429. 1931).

Syntymäpaikoillani käytiin ennen juhlaöinä, Marian päivä yönä, pitkäperjantai yönä ja pääsiäisyönä kuuntelemassa. Kuuntelu paikka piti olla sellainen rakennus, jota oli muutettu 3 kertaa. Sitten menttiin virsikirja kädessä ja kierrettiin se rakennus 3 kertaa, noustiin kirja kädessä rakennuksen katolle ja kun siellä oltiin, niin kuultiin aaveita, jos esim. kuului kelloissa ajamista, niin oli varma, että nuorukaiset saivat sinä vuonna sulhasia, jos kuultiin virren veisuuta, naulan lyöntiä, höyläämistä tai muuta sellaista, tiesi se kuolemaa. ... (SKS KRA. Lammi. KRK 126. Kinnari.Y. 111).

Pitkäperjantain aattoiltana mennään kolmen tien risteykseen verisen vasikan nahan päälle vihkiraamattu käsissä. Mitä ääniä silloinkin kuuluu, ne ovat enteitä vuoden varrella tapahtuviin asioihin. Jos esim. lautoja lyödään yhteen, on se merkki kuolemasta. (SKS KRA. Pielavesi. KRK 114. Raatikainen, E.157.).

Pääsiäisaika taikoinen oli vertaansa vailla. Siihen kuului pitkäperjantain ja pääsiäisyön ihmeiden kuuntelu. Näinä öinä sai, kun halusi, nähdä ja kuulla henkimaailman asioita, sai nähdä luudalla lentäviä noita-akkoja ja muita hirviöitä. Näitä olentoja voi nähdä vain määrätyissä paikoissa, halkopinojen päällä tai kolmasti muutetun huoneen katon päällä, joko yksinään kuunnellen tai toverin kanssa. Kuuntelemassa ollessa tuli olla siven hiljaa,

huolimatta siitä, kuulipa tai näki miten ihmeellistä tahansa. ... (SKS KRA. Kotka. <Kuhmalahti>. Hämeenlinnan alakoulusemin. 5184. 1935).

Kun ihmisten oli aika hiljentyä pyhänä päivänä, niin pihapiirin ulkoisen alueen ja toispuoleisten olentojen äänineen oli puolestaan aika ottaa haltuun sosiaalista tilaa hetkellisesti. Pääsiäisviikon lauantaina eli lankalauantaina vanhassa perinteessä astuivat esiin erityisesti trullit eli noita-akat. Pääsiäisnoita perinteen leviämisalue kattoi laajalti Suomen alueita, lukuun ottamatta Karjalaa ja Kaakkois-Suomea. Perinteen ydinaluetta on ollut Pohjanmaa. Trullit olivat vanhoja, pahantahtoisia ja kateellisia naisia, jotka taioillaan pyrkivät vahingoittamaan erityisesti talojen karjaonnea. (Vilkuna 1968, 81, A.V Rantasalo 1955; 23, 26).

Noitien uskottiin esimerkiksi lentelevän luudalla, vasikalla tai olkilyhteellä tekemään pahojaan ympäristössään. Niiden uskottiin saavan kykynsä pirulta, jonka vetämässä kokouksessa noitien tuli myös käväistä lankalauantaiyönä uusimassa sopimuksensa. Noitia luonnollisesti pelättiin ja niiden kyläilyyn pyrittiin varautumaan varokeinoin. Navettoihin piirrettyjen taikamerkkien ja loitsujen lisäksi käytettiin myös metelöintiä apuna ja rituaali muistuttikin paljon kiirastorstain toimia. Navetan edessä kolisteltiin paljon väkeä sisältävillä metalliesineillä ja kelloilla, piiloteltiin navetan lautojen väliin metallisia esineitä ja poltettiin tulia ja pääsiäisvalkeita. (Vilkuna 1968, 82 – 87; A. V Rantasalo, 23 - 40). Kaikki mahdolliset varo- ja häätökeinot otettiin käyttöön ja metelöintiä käytettiin yhtenä keinona ottamaan sosiaalista tilaa haltuun ei toivotulta, yliluonnolliselta ja pahantahtoiselta olennotta, joilta toisaalta kuunneltiin pääsiäisen aikaan myös enteitä.

Toinen hyvä keino pahojen henkien karkoittamiseksi on entisajan ihmisten mielestä ollut kaikenlaisen kovan metelin ja äänen aikaansaaminen. Kun pääsiäisenä meillä yleisesti haettiin karjan kellot talvisista säilytyspaikoistaan ja ripustettiin eläinten kaulaan, oli hyvin luonnollinen ja läheinen ajatus saada tuo henkiä karkoittava melu juuri kellojen avulla. Koivistolaisista on kerrottu, että he varhain pääsiäisaamuna kokosivat lehmien kellot yhteen, nousivat navetan katolle ja siellä soittivat niitä kovasti puolisen tuntia suojatakseen karjan onnettomuuksilla. Soittaminen

katolla johtui siitä, että pahan uskottiin pysyvän poissa koko siltä alueelta, jolle soitto kuului.” (Rantasalo 1955, 37).

Edellä kerrotussa, A. V. Rantasalo kertoo pääsiäisenä harjoitetusta metelöinnistä, joka lukeutuu positiivisiin ja epäsuoriin rituaaleihin (välittäjänä raudanväki), joilla halutaan karkottaa pahaa henkimaailmaa. Kellojen metelöinnin on uskottu antavan suojaavan säteen niin kauas, kun sen aiheuttama raudan väen kyllästämä ääni on kantanut.

Pääsiäisviikon aikana vuorottelivat siis ihmisten rituaalinen hiljaisuus ja toisaalta metelöinti. Eri aikakausien ja Suomen eri paikkakuntien kulttuuriset kerrokset näkyvät tässä kommunikatiivisessa vuorottelussa erilaisina ristiriitaisuuksina, jolloin esimerkiksi samankin päivän aikana on toisaalta pitänyt olla hiljaa ja toisaalta pidetty metakkaa tai metelöinnin syyt eroavat toisistaan täysin. Toisaalta metelöinnillä on joidenkin uskomusten mukaan häädetty ylliluonnollisia tai metsänpiiriin kuuluvia olentoja kotipihasta ja toisaalta sillä on varmistettu hyvää karjaonnea loppuvuodeksi.

Rituaalinen hiljaisuus liittyy kristillisen perinteen mukana tuomaan vaikutukseen, jolloin pyhäpäivinä on tullut kunnioituksen osoittamiseksi hiljentyä. Toisaalta tätä hiljentymistä on sitten käytetty hyväksi enteiden kuuntelussa. Metelöinnillä puolestaan on karkotettu tänä liminaalisena ajanjaksona, jolloin henkimaailman verho on ohentunut, pahoja henkiä- ja noitia kiirastorstaina sekä lankalauantaina. Kiirastorstain metelöintiä ja liskojen ja muiden metsänpiiriin kuuluvien otusten karkottamista voidaan myös tulkita kevään myötä pian alkavan pihapiirin laajenemisen ja laidunkauden alkamiseen liittyvänä reviirin laajentamisrituaalina, eräänlaisena äänellisenä kommunikaationa, jossa ihminen ottaa reviiriä takaisin haltuunsa moniaistillisin ja väkevin keinoin metsänpiiriltä.

5.6 Jyrin/Yrjönpäivä ja huutoyöt

Huhtikuussa valmistauduttiin yleisesti karjan lopulliseen uloslaskuun, joka vaati monenlaisia varotoimia ja valmisteluita tilallisilta. Toisin kuin viljelysmaata, laidunmaata ei tarvinnut kyntää, mutta koska laidunmaa oli asuinpaikan lähistöllä oleva avoin,

aitaamaton alue, jossa monet vaarat vaanivat, ”ei kenenkään maalla” varauduttiin karjansuojeluun sekä konkreettisesti että rituaalisesti. Karja saattoi loukata itsensä louhikkoon, upota hetteisiin, joutua petoeläinten saaliiksi tai joutua metsänhaltijan omaksi. Metsänhaltija saattoi hermostua, jos hänen reviirilleen tunkeuduttiin lupaa kysymättä ja rankaista tästä karjanomistajaa lähettämällä koiransa karjan kimppuun tai päinvastoin mieltä eläimiin niin, että omi ne metsänpeittoon itselleen. Metsänhaltijaa lähestyttiin ennen laidunaikaa rukouksin ja uhrimeinoin, ja toisaalta luotiin eri rituaalein maagista suoja-aitaa karjan ympärille vahinkojen välttämiseksi. Rituaaleja suoritettiin entisaikaan jo laskiaisesta lähtien tai vasta muutama päivä ennen karjan ulos laskemista. (A.V. Rantasalo 1955, 52 - 53).

23.4. vietettävä Jyrin/Yrjön päivä ja huutoyöt (vietetään erityisesti Savossa), joihin Jyrin päivä sisältyy, edustavat samaa huhtikuun lopulla vietettävää karjanhoitoon liittyvää tapakulttuuria. Jyrin/Yrjön päivä on ollut vanhastaan tyypillinen karjan uloslaskupäivä, jolloin on ollut tapana sytyttää kokkoja ja tulia, huutaa metsiin ja ympäri pihamaata, kolistella kelloja ja puita sekä soittaa paimen torvia tarkoituksena karkottaa sudet lähimailta ja pitää täten karja turvassa laitumillaan. (Vilkuna 1968, 102 – 105; Antto & Laiho 2006, 168 - 170).

Osassa maata Jyrkin päivällä tarkoitettiin yleisesti karjanuloslaskunpäivää riippumatta siitä minä kalendaarisena päivänä sitä yleisesti vietettiin. Keski-Pohjanmaalla Jyrin päivän jyrinajot nimitys yhdistettiin jyrisemiseen ja täten metelöintiin, vaikka alkujaan juhlapäivän legendassa kysymys on muualta Euroopasta saapuneesta pyhimyskultista (pyhä Yrjänä, pyhä Yrjö, pyhä Jyrki, alkujaan pyhä Georgius/Jegorin). Sudet olivat pyhän Yrjön koiria. (Antto & Laiho, 2006, 169.) Tapa huutaa pyhimystä apuun susien karkottamiseksi on aikoinaan levinnyt itään Aunukseen asti ja Ruotsiin metsäsuomalaisten mukana Vermlantiin. (Vilkuna 1968, 102 - 105). Huutoöiden perinteet puolestaan liittyivät useampaan kuin vain yhteen päivään keväällä, myös vappuun ja juhannukseen.

Enne ko oltii Kontilahovis palvelukses Puumalassa ni siel ol sellane usko, et piettii huuto yöt viis yötä ol huutoöitä uuteen vappuun, vanhan vapun, uutem jyrkin, vanhan jyrkin ja juhannusyön ol viimonen huuto yö, iel poltettii tulta kaike yötä ja huuvettii ”pois suvet tältä maalta,

Pohjanmaalle.” Huudettii sitävarte ettei suvet syö kesällä karjaa. (SKS KRA. Joutseno. Kutila, Elsa 263.1936).

Jyrin päivän vastaisenä yönä lapset juoksivat kellot kaulassa läävän ympäri, ja lauloivat: ”Pyhä Jyrki syöttää; pane hurtat kiinni; rautasilla seipähillä vaskisilla vantehilla; Pane hurtat kiini”. (SKS KRA. Salmi, Karkun kylä. Ulla Mannonen 1217.1936. -Martta Kuha, 54 v.).

Edeltävissä arkistoesimerkeissä huutojen ja kellojen aiheuttama meteli yhdistettynä esim. pyhimyksen, tulen, raudan ja vasken ”väkevään” voimaan pitää sudet pois kotipiiristä. A.V. Rantasalo (1955) mukaan meluisista rituaaleista on asiakirjoissa merkintöjä jopa 1600-luvulta. Hänen mukaansa koko kylän väki osallistui metelöintiin kulkemalla ympäri metsää huudellen, paukuttaen puita seipäillä ja kirveillä, töräytellen tuohitorvilla, helistäen suurilla kelloilla ja jopa ilmaan ampuen. (A.V. Rantasalo 1955, 60). Metsänpiiriä siis työnnetään pois lähistöltä ottamalla sosiaalisessa tilassa valtaa ”väkevin” (rauta) ja kuuluvien apukeinoin.

Oilhan niitä vaikka mitä, mikäpä heijät muistaa, vain minun penskana ollessa puhuvat että Jyrin päivän aikaan pittää aikasin uamusilla juosta lehmän kellon kanssa ympäri karjahuonetta ja puistivat kelloo. Juoshan ne emännät sinä uamuna kun karja laskettiin mehtään. Sittä ne oel siinä hyvässä uskotta, että karja tulloo kottiin. (SKS KRA. Ilmantsi, Möhkö. A.Lämsä 636. 1937. Niilo Suihko, työm., s. 1873).

Jyrin päivän tienoissa kulkee emäntä ympäri navetan 3 kertaa myötäpäivään kädessä kellot, jotka pannaan lehmille kaulaan. (Kaikille ei panna kelloja). Kiertäessä soitetaan kelloja. Ennen kiertämistä ne ovat obrasan alla, sieltä otetaan. Sitten pannaan talteen. (SKS KRA. Salmi, Hyrsylä. A.V. Rantasalo 61. 1933.- Ilja Läytty, 55v.).

Jyrin/Yrjönpäivän kellonsoittorituaaleita on harjoitettu myös jäljittely- sekä tartuntamagian lakien logiikalla mm. kahdessa edeltävässä arkistoesimerkissä. Kun lehmälle kuuluvaa kelloa juoksutettiin ja kalisutettiin ympäri navettaa ja sen jälkeen palautettiin lehmän kaulaan, kuvasi se lehmän ulos laskua laitumille ja myöhemmin lehmän palaamista kotiinsa. Toisaalta karjan uloslaskua matkittiin kierrättämällä ja

palauttamalla kelloja (jäljittelymagia) ja toisaalta taika tarttuu juuri käyttämällä lehmälle kuuluvaa kelloa (kosketusmagia). Kyseessä on jälleen kerran epäsuora maaginen rituaali, jossa välittäjänä toimii muun muassa raudan väki, rituaalit itsessään ovat positiivisia.

Jyrin/Yrjöpäivän ”pyhällä metelillä” on haettu muiden keväisten rituaalien tapaan sosiaalista tilanottoa oman talon lähipiiristä ja kommunikoitu tuonpuoleisen sekä metsänpäivän kanssa. Metelöinnin maagisen voiman on ajateltu yltävän suojaavan kehän tavoin niin pitkälle kuin ääni on kuulunut.

5.7 Vappu

Vappua eli pyhän Valburgin päivää on vietetty keskiajalta lähtien kirkollisessa perinteessä pohjoismaissa. Suomessa päivää on ohjeistettu viettämään tyypillisen pyhäpäivän tapaan välttelemällä työntekoa. Toisaalta erityisesti eteläisessä Suomessa on kirjattu ylös sanontoja, joissa vappuna tulisi aloittaa viimeistään kylvötyöt ja laskea karja ulos. kaupungeissa ylempi sosiaaliluokka ja ylioppilaat pitivät vappua 1700-1800-luvulta alkaen eräänlaisena kesäkauden avajaisina. Työläisten juhlaeksi vappu puolestaan muuttui 1800-luvun lopulla. Maaseudulla ei juurikaan omaksuttu kaupunkilaisten tapoja, vaan pitäydyttiin enimmäksi osin karjanuloslasku rituaaleissa ja vapputulien poltossa (Vilkuna 1968, 111 – 112, Laiho & Heikkinen 2006 187 - 188).

Vapun aika lienee ollutkin jo ennen kristillisen vaikutteiden saapumista osa kevään tulon ja kylvöajan ja karjan uloslaskun perinteitä, huutoöitä ja sukua Yrjöpäivän perinteille. Äänellisyyden kannalta vappua on siis vietetty hyvin samaan tapaan kuin edeltäviä kevään rituaalipäiviä: kilisyttämällä kelloja, huutelemalla ja puhaltellessa torviin karjaonnan turvaamiseksi sekä metsänpäivän työntämiseksi kauemmaksi pihapiiristä ja karjasta.

Vapunpäiväaamun pitää paimenen kiertämän kaikkien huonehien ympär kolme kertaa lehmänkello, lampahkello ja vaskankello käles eikä saa puhuukellehkä mitäh eikä kattoo taheh eikä seisoo. Kellot pannah sit juomasaaviih ja sudenpaskoi pannah sinne. Emäntä sitte pitää viemän sen

ja linkkuveitti oleman puollinkkus käles. Se pannah siksi aikaa kynnyksen ala ja kaikille eläville anneta siit juomast. Ne tulee siit hyvin kotih eikä sus syö niit. Eihä sus paskojah syö. (SKS KRA. Artjärvi. Uino, K. E. 22. 1888).

Artjärveltä kerätyssä uskomuksessa karjan kellot upotetaan suden ulostetta sisältävään saaviin puhumattomana sen jälkeen, kun emäntä on kierrättänyt kelloja kolmesti huoneiden ympäri linkkuveitsikädessä. Taikaa on vahvistanut maaginen numero kolme sekä kellojen ja linkkuveitsen rauta, joka on uskomusten mukaan sisältänyt paljon väkeä. Lopuksi linkkuveitsi laitetaan kynnyksen alle (estämään pahojen henkien sisääntulon taian aikana), jonka jälkeen eläimet juotetaan tästä samaisesta saavista, jossa kellot oli pantu. Tämä taika on noudattanut kosketusmagian periaatetta: suden oma uloste karkottaa sen karjan luota, johon taika liittyy puolestaan niille ripustettavien kalisevien kellojen kautta.

Vappuna karjapaimen noitu onnee omalle karjallees sil taval, että laitto lepäst torven, soitti sit ja san: ”Niin kauvas kuh min torvisei ääni kuuluu, nii voi ja maito minulle, kus ja paska sinulle”. (SKS KRA. Orimattila. Järvinen, Aino 230. 1937).

Vappuaamuna piti hyvin aikasin mennä ulos ja helistää lehmänkelloa kovasti, niin lehmät tuli hyvin kotiinsa kesällä. (SKS KRA. Virrat. Mäkinen, Eino 2645.1937).

Vappua vasten yöllä kello yhden aikaan, tytöt ja pojat keräsivät kaikki kellot, hevosten ja lampaiden ja minkälaisia kelloja vaan talosta löytyi yhteen nippuun, ja juostiin ympäri tupaa. Yksi soitti pioji metriä pitkää tuohitorvee tuvan katolla. Näin iloisesti nuoriso otti kesän vastaan. (SKS KRA. Virrat. Virtain Vaskiveden nuorisoseura 543. 1946. Marjaana Jokela, 73v.).

Valporina mentiin susia karhaamaan pois. vainion laitaan mentiin, kepillä aitaan hosuttiin ja huurettiin. Mene niin kauas pois kun karjan kello kuuluu! (SKS KRA. Ylihärmä. Paulaharju 8187.1929).

Yllä lueteltujen uskomuksien mukaan karjan vihollisille huudettiin, samalla aitaan paukuttaen, kelloja helisyttäen tai torveen puhaltaen kehotuksia mennä kauemmaksi, kunnes meteli enää kuulu. Tässäkin tapauksessa karjan kelloilla on ollut sosiaalisen

tilanoton funktio, jonka on uskottu toimivat maantieteellisesti yhtä pitkälle, kuin metelöinti yltää. Virroilta kerätyn uskomuksen (ks. ylempänä) mukaan metelöinnin avulla myös otettiin kevät vastaan. Kevät onkin ollut käänne kohta sosiaalisen tilanoton sekä hiljaisuus/metelöinti -roolijaon suhteen. Kun karjaa on laskettu ulos ja peltotyöt aloitettu, on pihapiiriä laajennettu välittömästä talon läheisyydestä isommalle alueelle ja samalla toispuoleisen ja metsänpöirin valta on vähentynyt, kun ihminen on ottanut luontoa jälleen haltuunsa.

Vapunpäivänaamuna aikasin soitetaan pukinsarvilla ja tanotorvilla.

Myöhään ehtoolla mennään kuuntelemaan. (SKS KRA. Kankaanpää. Laiho, Antto 200.1890).

Vaikka kevät on ollut ihmisillä tilanoton ja metelöinnin aikaa, on vappuun kuten pääsiäisenkin pyhiin, kuulunut myös hetkittäisiä roolin vaihtoja, jolloin ihminen on jälleen hiljentynyt ja kuunnellut enteitä toispuoleisilta olennoilta ja metsästä. Kuuntelu on tapahtunut jälleen yöaikaan, joka on dualistisen kentän tuonpuoleisella valtakentällä.

5.8 Helatorstai ja kanttaiviikko

Kustaa Vilkuna kertoo *Vuotuinen ajantieto* (1983) kirjassaan helatorstaista eli helkatorstaista vanhan kansan pyhimpänä kirkkojuhlana, jota vietettiin 40. päivänä pääsiäisestä vapun ja kesäkuun 4. päivän välillä. Varsinaisena pyhäpäivänä on ollut mm. työnteke, myllyjen pyörittäminen ja metsästäminen kielletty muiden tärkeiden kirkollisten pyhien tapaan. Jos esimerkiksi lähti tänä parhaimpana teerien ja metsojen soidinmenojen aikana lintumetsälle, lintuonni olisi pilaantunut tästä edespäin. Kirkollinen helatorstai juhlisti Kristuksen taivaaseen astumisen päivää, jolla nimellä juhla tänä päivänä kalenterissa tunnetaan. (Vilkuna 1983, 134-135).

Helatorstain aattona kuitenkin kokoonnuttiin polttamaan helavalkeita korkeille paikoille, leikkien, soittaen, hypellen ja olutta nauttien. Jollain paikkakunnilla äänekäs juhliminen ei loppunut helatorstain pyhään, vaan jatkui päiväkausia.

Veikko Anttonen (1996) kertoo teoksessaan *Ihmisen ja maan rajat. ”Pyhä” kulttuurisena kategoriana* Sääksmäen Ritvalassa helatorstaista Pietarinpäivään järjestetyistä äänekkäistä rituaalista huutamista sisältävistä Helkakulkueiden sarjoista, kanttauspäivistä:

Tapahtuma oli kyläyhteisön keväinen kasvuriitti, joka personoitiin Helkanimiseen morsiameen tai kuningattareen, joka saatettiin kollektiivisesti kylään tai sieltä ulos kohti Helkavuorta

...Helkajuhlassa käsiteltiin temporaalista rajakohtaa, jolloin sosiaalinen arvo, viljan kasvu, oli vaakalaudalla. Arvon muutos tehtiin näkyväksi osoittamalla territoriaaliset rajat, joihin kylän viljelysalue ulottui ja jonka sisäpiiriin kasvun arvo rajautui. (Anttonen 1996, 123).

Helkajuhlassa on ollut kyse liminaaliseen ajankohtaan liitetystä ihmisten reviirin laajenemisen rituaalisena merkitsemisenä sekä kollektiivisen rituaalisen kävelyn rajoja (myötäillen) että huutamisen myötä. (Anttonen 1996, 123.) Kävely on merkinnyt maa-aluetta konkreettisesti rajoja pitkin, kun taas huutaminen on ylettänyt maagista voimaa vielä laajemmalle alueelle ja vahvistanut magian voimaa ja sosiaalista tilanottoa metsältä ja tuonpuoleiselta. Koska kollektiivisessa rituaalissa on ollut erittäin suuri rooli myös nuorilla neidoilla, on siinä korostettu myös naiseuden kynnyksellä (liminaalinen teini-ikä) olevien neitojen ruumiin rajojen ”ylittämättömyyttä”. Helkakulkueen laulajien ja ulointa piiriä kulkevien on pitänyt olla nuoria naisia ja/tai neitsyitä. Anttonen mukaan nämä naiset ovat symboloineet uuden kasvukauden potentiaalia ja hedelmällistä maaperää sekä toisintaneet ruumiinrajojensa koskemattomuutta rituaalissa pyhien maantieteellisten rajojen koskemattomuuden varmistamiseksi. (Anttonen 1996, 123 – 125).

5.9 Juhannus

Keskikesän juhla, juhannus, on saanut nimensä Johannes Kastajalta, jonka muistopäivää kesäkuussa vietetään edelleen suhteellisen epäkristillisin perintein. Koska juhannus on ajankohtansa takia myös keskikesän, luonnon kukkimisen, yöttömän yön ja

hedelmällisyyden juhla, kietoutuvat siihen liittyvät perinteet, uskomukset ja taitat pitkälti pariutumisen sekä hyvän karja- ja viljaonnan ympärille. Esikristillisessä perinteessä keskikesän juhlaa on vietetty Ukko-ylijumalan kunniaksi (Vilkuna 1968, 146 – 149; Laiho & Heikkinen 2006, 233, 235 - 236).

Kotia ja sen ympäristöä on koristeltu kukin ja lehdin, Länsi- ja Pohjois-Suomessa on kokonaisia lehtimajoja saatettu rakentaa pihapiiriin, kun taas Pohjanmaalla pihaan on pystytetty juhannuskuusi ja kotitalon porraspieliä ovat koristaneet juhannuskoivut. Savossa koristelu on ylettynyt myös karjaan: lehmillä on asetettu päähän ja kaulaan kukin ja heinin koristeltuja liuhtoja. Kodin ja sen pihapiirin on täyttänyt huumaava kukkien ja tuoreiden lehtien ja havujen tuoksu. Juhannuskoristeet ovat tuoneet juhlantuntua, mutta myös antaneet karja- ja viljaonnan taloon. Iltaisin poltettiin erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomessa kokkoja ja tehtiin lemmentaikoja. (Vilkuna 1968, 147 – 150; Laiho & Heikkinen 2006, 237 - 238).

Edellä mainittuihin lemmentaikoihin sisältyivät enteet, joilla pyrittiin saada tietoon tuleva puoliso tai lähipiirin perheenlisäys. Juhannus oli erityisesti naimaikäisten lemmenkipeiden naisten juhla rituaaleineen ja taikoineen. Taikojen avulla lisättiin omaa vetovoimaisuutta, kauneutta ja nostatettiin lempeä. Taikoja tehtiin erityisesti ilta- ja yöaikaan ja naisten toimesta. Sekä yö että naiseus ovat kansanuskon dualistisen kentän tuonpuoleisella puolella, mikä on vahvistanut taikojen voimaa. Koska naiset ihmisinä eivät kuitenkaan ole täysin tuonpuoleisia olentoja on tänä liminaalisena juhlanä on naisten pitänyt rituaalisella erikoiskäyttäytymisellä tehdä tavanomaisesta poikkeavia temppuja saadakseen taitat ja ennustukset onnistumaan. Naiset ovat muun muassa pyörineet pelloilla alasti, kääntäneet vasemman jalan sukkansa nurin (dualistinen kenttä vasen, nurinpäin=tuonpuoleinen), tai vaikkapa kurkanneet alasti kaivoon (Laiho & Heikkinen 2006, 238 – 240; Rantasalo 1955, 134 - 136).

Enteitä kuunneltiin muiden kuunteluöiden tapaan usein korkeilla paikoilla, ovien takana tai risteyksissä, joihin usein liitetään numero maaginen numero kolme.

Otetaan oksia yhdeksästä puusta. Lakaistaan neljän tien risteyksessä jokaisesta suunnalta. Silloin kuuluu koiran haukuntaa siltä suunnalta, mistä sulhanen tulee. On ennätettävä viskata luuta pois, muuten tulee koira, jota

voi säikähtää, niin että tulee kipeäksi. (SKS KRA. Tuuteri. S. Sääski 5318. 1944.<Sofia Kapanen s. 1909).

Tuuterista kerätyssä uskomuksessa maaginen numero kolme näkyy oksien yhdeksästä puusta keräämisestä, jolloin numeron voima kolminkertaistuu (3x3). Tulevan sulhasen tulosuuntaa ennustetaan koiran haukunna suunnalta, mutta enteeseen liittyy myös vaara, että koira tuleekin näkyväksi ja säikäyttää kuulijan sairaaksi, jos ei toimita tarpeeksi nopeasti.

Tulevia asioita saadaan tietää, kun juhannusyönä istutaan ja kuunnellaan sellaisella kivellä, jonka ympäri on kynnetty, tai sellaisen huoneen katolla, joka on kolme kertaa muutettu. (SKS KRA. Piikkiö. Kallio, Niilo 2325.1914.).

Aitan oven takana juhannusyönä jos sieltä kuului rahan helinää, ennusti rikkautta, samoin jyvien kahina. Avaimien kalina samoin jotain tilanomistajaksi pääsemistä. Olipa muinoin joku tyttö kuullut vain lasten telmintää. Hänestä oli tullut koko tusinan lasten omistaja, mutta köyhänä pysynyt. (SKS KRA. Nousiainen. Leivo, Frans 2119. 1936).

Juhannusyönä kuunneltiin tulevia asioita ja tapahtumia. Mentiin aivan puolenyön aikana jollekin kivelle, joka oli keskellä kynnettyä peltoa tai sellaisen rakennuksen katolle, joka oli kolme kertaa uudelleen rakennettu. Sai mennä useampia, mutta piti olla aivan hiljaa ja piti myös uskoa, että jos kuulee, on se totta ja tulee tapahtumaan. Nauru tietää huvia, soitto häitä. Lapsen itku tietää lasta. Käen kukkuminen sitä, kuinka monta kertaa se kukkuu, niin kauan elää naimattomana. Jos kuulee vasaran nakutusta, tietää se kuolemaa. Kaukainen kumina tietää suuria tapahtumia elämässä. Kirkonkellojen soitto tietää ystävän kuolemaa. (SKS KRA. Muurla. HAKS 1199. 1928).

Jos kuuluu soitto, tietää se sitä, että sillä suunnalla missä soitto kuuluu, vietetään häitä vuoden sisällä. (SKS KRA. Mikkeli. Lyytikäinen, Veikko 51. 1936).

Jos kuuluu lapsen itku, syntyy siellä mistä itku kuuluu. (SKS KRA. Mikkeli. Lyytikäinen, Veikko 51. 1936).

Yllä olevissa uskomuksissa enteitä ja ääni tulkitaan jäljittelymagian lakien mukaisesti, kuten muinakin ”kuunteluöinä” eli tiettyä asia muistuttava ääni ennustaa sitä tapahtuvaksi. Juhannuksena kuunnellaan erityisesti naimaonnoon ja hedelmällisyyteen liittyviä enteitä keskikesän luonteen mukaisesti, mutta myös negatiivisia kuoleman enteitä esimerkiksi (arkun) naulaamisen äänen muodossa on saatettu kuulostella. Uskomusten mukaan kuunnellessa tulee olla hiljaa ja vakavissaan, jotta kuulee annetut enteet. Kuuntelurituaalit ovat olleet usein negatiivisia sillä niitä suorittaessa on täytynyt välttää monia asioita, tosin välillä niihin on liitetty myös kuulijan toiminnallisuutta. Juhannusenteiden kuuntelu on muiden kuuntelurituaalien tapaan ollut epäsuoraa magiaa, jossa enteet saadaan välittäjän (henget) kautta tietoon. Sosiaalinen tila on siis annettu äänellisen kommunikoinnin suhteen tuonpuoleiselle sekä metsänpiirille hetkellisesti yöaikaan puhtaasti oman hyödyn tavoittelemiseksi. Päiväaikaan on sosiaalinen tila ollut jälleen ihmisten hallussa kotona ja pihapiirissä.

5.10. Pietarinpäivä

Pietarin päivää on vietetty 29.06. katolliselta keskiajalta Pietarin ja Paavalin kuolinpäivän muistoksi. He kuolivat marttyyreina keisari Neron vainojen aikana vuonna 67 jaa. Samoin kuin muinakin vastaavina pyhäpäivinä, kirkko on kehottanut pidättäytymään töistä ja välttämään erityisesti metelöintiä. (Vilkuna 1968, 160; Laiho & Heikkinen 2006, 246 - 247). Kansanomaisessa perinteessä nämä kirkolliset säännöt on kuitenkin kääntyneet uskomuksiksi, joiden mukaan luonto henkineen tai Jumala rankaisevat, jos meteliä pidetään ja töitä tehdään. Kerätyistä uskomuksista löytyy paljon esimerkkejä, joiden mukaan Pietarin päivänä tehdyt metelöivät tai ns. rikkirepivät työt tuhoutuvat ukkosen tai kovan auringonpaisteen myötä (Vilkuna 1968, 160).

Pietarinpyhänä, ja niinä santtipyhinä, etsingoina, Juakot ja ne semmoset, ei sua jauhoo eikä jyräytellä, eikä muuta kolina työtä tehdä, ettei kesällä ukkonen telemäs ja repimäs kattoja. (SKS KRA. Joroinen. Kinnunen, A. 362. 1886).

Pietarinpäivä oli kesäkuun 29pv. Oli juhla päivä, jolloin kaikellinen työnteko oli kielletty. Jos Pietarinpäivänä teki työtä, niin silloinkin ukkonen hätyytti. Jollei se tehnyt muuta, niin kasteli heinät. Nurmaan Peltolassa oli eräs vaimo edellisenä päivänä tehnyt pyykkiä. Toinen pesi Pietarinpäivänä. Pestyt vaatteet pantiin samaan aittaan. Ukkonen poltti ne, jotka oli pesty Pietarina, mutta säilytti edellisenä päivänä pestyt. (SKS KRA. Mäntyharju. Karhu, J 3324 - 25.1936).

Ylläolevien uskomusten mukaan metelöinti aiheutti ukkosta ja vahinkoa aiheuttajalleen. Kyseessä on siis negatiivisia maagisia rituaaleja äänitabuineen, joista voidaan arvella, että ne ovat toimineet epäsuorina rituaaleina, joissa alkuperäinen ”välittäjä” on ollut mahdollisesti ukkosta edustava Ukko-ylijumala. Uskomukset perustuvat jäljittelymagian lain logiikkaan, jolloin ”jyräyttely” ja kolina aiheuttavat samanlaista, mutta vahingollista meteliä eli ukkosta. Kolistelua ja metelöintiä varottiin ukkosen puolesta myös Jaakonpäivänä ja Kukkamaarianpäivänä. (Ks. esim. SKS KRA. Joroinen.Kinnunen, A.362.1886; SKS KRA. Mäntyharju. Karhu, J. 3324-25.1936.)

Kun Pietarin ja maarian etsikkoyönä kuuntelee semmoisten kivien päällä, joitten ympäri on kolme kertaa vastoin päivää kynnetty, on hyvä paikka, mihin paholainen ei pääse kiusaamaan. (SKS KRA. Perniö. Hjort, G.A 139. 1885).

Niin kuin muinakin hiljaisuutta vaativina pyhinä, on Pietarin päivänäkin voitu kuunnella enteitä. Perniöstä kerätyssä uskomuksessa korostuu kristillinen vaikutus, sillä myös paholaista vastaan on täytynyt varautua. Vanha kansa on siis tyypillisesti ottanut hyödyn irti enteiden kuuntelun kautta niistä päivistä, jolloin oma äänellinen kommunikaatio ja täten sosiaalinen tilanotto on ollut jäissä ja luovutettu toispuoleisille tai metsänpiirille.

5.11 Jakoaika

Muoin vietettiin vuoden loppumista ja uuden alkamista Suomessa loka-marraskuun vaihteessa. Tarkat päivämäärät ovat vaihtuneet paikkakunnittain ja jopa taloittain. Vuoden katsottiin päättyvän sadonkorjuun loputtua Mikkelin päivän tienoilla ja uuden taas alkavan vasta jonkin ajan päähän tästä. Väliin on muodostunut kansan parissa jakoajaksi kutsuttu ajanjakso, joka tasasi aurinko- ja kuuvuoden. Kustaa Vilkuna luonnehtii ajanjaksoa teoksessaan *Vuotuinen ajantieto*, eräänlaiseksi epävuodeksi normaalin vuodenkulun vastakohtaksi, mikä on tehnyt ajanjaksosta erityisen voimallisen esimerkiksi säädösten ja ennustusten suhteen. Jakoajan vaarallisen luonteen myötä oli liikkeellä myös paljon henkiä ja kummituksia. Myös sairaudet tarttuivat helposti. (Vilkuna 1968, 244 – 248; Laiho & Heikkinen 2006, 333 - 334).

Jakoaikaa voidaan luonnehtia eräänlaiseksi liminaalitulaksi, joka ei ole selvästi yhdessä kulttuurisessa kategoriassa, vaan kahden välissä. Liminaaliset tilat ja asiat ovat ihmisten parissa usein pelottavia ja tabunomaisia, mutta voimallisia asioita, jotka toisaalta jäsentävät siirtymäriittejä. (Turner 2007, 106 - 107).

Jakoaikana on ollut kova työnteko sekä metelin pitäminen kielletty. Liikkuakin on pitänyt mahdollisimman äänettömästi. (Vilkuna 1968, 246; Laiho & Heikkinen 2006, 334 – 335.) Jakoaikana tehdyt sääntörikkeet ja toisaalta pienet taiat ovat vaikuttaneet koko seuraavaan vuoteen jäljittelymagian sekä tartuntamagian logiikan mukaisesti. Esimerkiksi jos kovaan ääneen loukutti pellavaa, kutsui se sudet kesänä karjaa metsästämään. (Vilkuna 1968, 245.)

Jako aika on Mikkelinpäivän ja pyhäinmiestenpäivän välinen aika. Silloin piti vanhojen neuvon mukaan olla hiljaa. (SKS KRA. Keski-Inkeri (Koprime). Lukkarinen, J. 1937).

Jako aikana ei hakattu, pesty pyykkiä ei tehty lahtia. (SKS KRA. Pyhäjärvi U.I. Holmberg, U. 85. 1909).

Hiljaisuutta vaativasta jakoajasta otettiin hyöty irti muiden hiljaisten juhlapyhien tapaan kuuntelemalla enteitä erityisesti naimaonneen liittyen. (Ks. esim. seuraavat uskomukset).

Marraskuun ensimmäisestä kymmenenteen marraskuuta (Pyhäinmiesten ja Martin välissä) jakoajan tytöt männiit akkunan alle kuuntelemaan mitä nimmii hyö sielt sisästä tuvat kuuloot. Kuka kuuloo mitäkii, sit sitä nimmee,

mitä jakoajan kuulet, sen nimellinen on tuleva toveri. (SKS KRA. Spankkova. Maria Virolainen 1197. 1948).

Jakoaika on kertojan mukaan (ei tuntunut oikein varmalta) Martin ja pyhäinmiestenpäivän välillä. Silloin käydään outoihin pukimiin pukeutuneina kuuntelemassa naapurin ikkunan alla. Millaista sieltä kuuluu, sikäli arvioidaan tuleva avio-onni. (Kuuluuko riitapuheita, hyviä sanoja, laulua jne.). (SKS KRA. Kujanitsa. Lukkarinen, J.1477. 1911).

Jakoaikana syksyllä puohettiin lunta helmassa hypittäen. Samalla kuunneltiin. Mistäpäin kuului koiran haukuntaa, sieltä tuli sulhanen. (SKS KRA. Ropsu. S. Sääski 5347. 1944).

Jakoaikana siirryttiin sisätiloihin sadonkorjuutyöstä, jolloin pihapiiri hiljeni ja luonto sekä tuonpuoleinen ottivat vallan pihapiirissä. Jakoaikana on sosiaalista tilaa annettu hiljaisuudella ja toimettomuudella selvästi luonnon piirille sekä tuonpuoleisille voimille. Säännöksistä poikkeamisesta on seurannut seuraavalle vuodelle onnettomuutta (negatiiviset maagiset rituaalit), joka on määräytynyt yleensä jäljittelymagian logiikan mukaan. Kuten muinakin hiljaisuutta vaativina ajanjaksoina ja pyhinä, tarkoitti hiljaisuus myös mahdollisuutta ennustaa tulevaa.

5.12 Kekri

Kekri aloitti alun perin jakoajaksi kutsutun ajanjakson, joka lopetti edellisen satovuoden ja aloitti uuden. Kekrin ajankohta on alun perin vaihdellut ajallisesti ja jopa talokunnittain, sen mukaan milloin satokauden työt saatiin hoidettua loppuun myöhäiskesän ja myöhäissyksyn välillä. Se toimi pitkään eräänlaisen uudenvuoden juhlan maaseudulla. Yhteiskunnan kehittyttyä 1800-luvulla kaivattiin kekrille vakiintuneempaa ajankohtaa ja sitä alettiin juhla pyhäinpäivän yhteydessä marraskuun 1. päivänä. Samalla juhla alkoi saada vainajainjuhlaa muistuttavia piirteitä ja tukintoja, jotka eivät ole perinteeseen alun

perin kuuluneet. Esimerkiksi Pötyällä on polteltu myös ”köyritulia”. (Vilkuna 1983, 296; Rantasalo 1955, 228; Laiho & Heikkinen 2006, 350).

Monet kekrin alkuperäisistä tavoista siirtyivät myöhemmin uuteenvuoteen ja joulunviettoperinteeseen, jolloin kekrin merkitys juhlanan alkoi vähentyä väestön keskuudessa. Esimerkkeinä jouluun ja uuteen vuoteen siirtyneistä perinteistä ovat Kustaa Vilkunan (1983) mukaan muun muassa maatalouteen liittyvät joululeikit ja -oljet sekä ennustaminen tinasta. Kekri on tunnettu ympäri Suomea hieman eri nimityksillä. Käytössä on ollut murrealueesta riippuen kekrin lisäksi esimerkiksi köyri, keyri, keuri ja köyry. (Vilkuna 1983, 296 – 297).

Kansanrunousarkistosta löytyi vain muutama äänellisyyteen viittaava uskomuskortti. Yksi kolmas osa näistä uskomuksista liittyi siihen, kun lehmän kellot otettiin pois lehmien kaulasta kekrinä, kunnes ne taas pääsiäisenä laitettaisiin takaisin kaulaan. (Ks. esim. seuraavat uskomukset).

Lehmiltä otettiin kello pois kekriaamuna ja tuotiin naulaan. (SKS KRA. Puolanka. Paulaharju 6838. 1915).

Kello lehmän kaulaan pääsiäisyönä. Musta silkkisaali navetan lattialla, sen yli virty kello, kekrinä otettu pois. Sanottiin: ”Kekrinä naulaan, pääsiäisen kaulaan”. (SKS KRA. Hailuoto. Paulaharju, Samuli 5749. 1912. Kert. Heikkilän pojat).

Kekri on toiminut satokauden loppuna, jolloin myös karjaa siirrettiin sisään laitumilta. Kellon laittamisella naulaan kekrinä voidaan myös ajatella symboloivan sosiaalista tilanantamista metsälle ja tuonpuoleiselle äänellisyyden kannalta. Keväällä puolestaan pääsiäisen aikoihin kellot laitettiin karjan kaulaan ja ääntä alettiin jälleen pitämään metsänpiirin ja tuonpuoleisen työntämiseksi kauemmaksi kodin piiristä.

Noin kaksi kolmasosaa arkistoon keräytyistä uskomuksista liittyi tulevaisuuden ennustamiseen kuuntelemalla enteitä. (Ks. esim. seuraavat uskomukset).

Pirtin lassivat perään päin ja perilasista viskasivat rikat ulos ja huppu korvissa menivät (rikkakasalle) kuuntelemaan, mitä sattuu kuulumaan, itkua, naurua, tiukuja, kulkusia, kirkonkelloja. Siitä oli sitten povatta mitä tulee tapahtumaan. Itku tiesi ikävää, nauru iloa, tiuvut tytöille kosijoita,

kirkonkellot kuolemaa. Kekriaamalla näin aikaisin tehtiin. (SKS KRA. Puolanka. Paulaharju 6861. 1915).

Isäntä ottanut kaikki avaimet poveensa ja huppu korvissa istunut, jotta kuuluuko mitä. Tienristeykseen mennyt istumaan, siellä kun Kekritär ilmoitti miten tulee hyvä vuosi taikka huono. (SKS RKA. Hyrynsalmi. Paulaharju 6862. 1915).

Aamalla pitänyt pirtti laasta perilasin alle. rikat helmallaan piti viedä ulos ja sitten kuunneltiin, vietiin kolmen tien haaraan ja rikkakasalla seisottiin ja kuunneltiin, jotta kuuluuko kupsavaista. Ja sitten kuului kupsavia. Jos kuului niin kuin lautoja olisi kolisteltu ja taottu, niin olisi sieltä kuolema tullut, kun arkkua oli jo tehty. Tiukuja jos kuului, niin naimahommia tiesi, juohtajajoukot kun helyissä ajavat. Viulunsoitto myös häitä tiesi. (SKS KRA. Säräisniemi. Paulaharju 6860. 1914).

Keyriä vasten tullaan ikkunan taa kuuntelemaan mitä tarinoiaan, jos hyvin puhuu, niin se on hyvä siellä vuolla. (SKS KRA. Rutakko. Krohn, K. 13924. 1885).

Kun palvelia (mies, nainen) menee kekriyönä yksinäiselle kalliolle ja on siellä 3 – 4 t. ja huutaa kerran pohjoseen, kerran etelään, 2 länteen ja 2 itään, saa hän tietää palvelusvuosiensa luvun. Kertoja ei tiedä kuinka. - Palvelusvuosiensa luvun, s.o. montako vuotta tulee vielä olla palveluksessa ennen naimista tai muuta muutosta. Tunnettu Teiskossa hyvin vielä 1875 ja siitäkin myöhemmin. (SKS KRA. Kuhmalahti (<Teisko). Hakala, Y. KT: 16:50. 1938).

Monen muun ennustuspäivän tapaan kekrinä on menty kuuntelemaan ennusmerkkejä tulevasta muun muassa tienristeyksiin, toisten talojen ikkunoiden alle ja korkeille paikoille, joissa vastaukset annetaan heille erilaisten äänten muodossa. Tämänlaiset risteys-/rajapaikat ovat olleet erityisen pyhiä ja liminaalisia paikkoja. Pyhiä paikkoja on käytetty hyväksi erityisesti pyhinä, liminaalisina ajankohtina, jolloin rituaalinen käyttäytyminen on ollut pakollista, jos on haluttu kommunikoida tuonpuoleisten kanssa. Myös tässä tapauksessa äänien tulkinta (epäsuora maaginen rituaali, välittäjänä henget

tai Kekritär) on noudattanut jäljittelymagian logiikkaa lautojen paukkeen symboloidessa esimerkiksi ruumisarkun rakentamista, tiukujen helinän häämenoja, itkun ikävää ja hyvän puhumisen hyviä tapahtumia.

Edellä esitetyn Hyrynsalmelta vuonna 1915 kerätty uskomuksen mukaan isäntä odottaa tienristeyksessä Kekrittären kertovan tulevasta. Tämä voidaan tulkita yleisnimitykseksi juhlapäivänä äänin ilmenevän tuonpuoleisen voiman ilmenemisestä ennusmerkein tai toisaalta konkreettisenä tuonpuoleisena hahmona. Mikael Agricola listasi 1551 Psalttarin suomennoksessa Kekrin erääksi suomalaiseksi jumaluudeksi, vaikka useimpien tutkimusten mukaan kyse on ennemminkin ollut nimenomaan juhlapyhästä (Vilkuna 1983, 294 – 296.) Erilaiset tulkinnat aikojen saatossa ovat kuitenkin voineet vaikuttaa myös rivikansan uskomuksiin.

Viimeisessä edellä esitetystä Kuhmalahdelta 1938 kerätyssä uskomuksessa käyttäydytään poikkeuksellisesti päinvastoin kuin yleisessä kekriperinteessä, joka vaatii hiljaisuutta ja pelkkää kuuntelua. Sen mukaan palvelijan tuli kiivetä korkealle paikalle ja huutaa joka ilmansuuntaan saadakseen vastauksen tulevista palvelusvuosistaan. Tässä poikkeustapauksessa äänellinen sosiaalinen tilanotto ei ole ainoastaan luonnon ja tuonpuoleisen puolella, vaan tasavertaisemmin jakaantunut palvelijan ”huutaessa kysymyksen ilmoille” ja odottaessa vastausta. Uskomuskortista ei ikävä kyllä kuitenkaan ilmennyt, millä tavoin vastaus palvelijalle tulee, mutta oletettavasti kyse on myös äänisymboliikasta ihmisen itsekin kommunikoidessa äänen avulla korkealla paikalla.

Edellä mainitusta poikkeuksesta huolimatta vanhan kansan ”uusivuosi” satokauden loppuessa on edustanut myös sosiaalisen tilan hallinnan lopullista siirtymistä tuonpuoleisen ja metsänpiirin haltuun, mikä on nähtävissä konkreettisen työnteon hiljetessä ja siirtyessä sisätiloihin ja äänellisyyteen liittyvässä tabukäyttäytymisessä. Uuden vuoden kierron alkaessa on kuitenkin haluttu luonnollisesti saada mahdollisimman paljon informaatiota tulevasta tapahtumista, jotta niihin voidaan valmistautua. Tässä tapauksessa aktiivinen kuunteluhiljaisuus on mahdollistanut mahdollisimman hyvän varautumisen ja toimeentulon pitkällä tähtäimellä.

5.13 Tuomaan päivästä joulun

Tuomaan päivästä joulun oli voimassa joulurauha, jolloin kaikki ylimääräinen työnteko oli kielletty ja rikoksista sai tavallista kovemmat tuomiot. Tuomaan päivää vietettiin kristillisen perinteen mukaan apostoli Tuomas Kaksosen kunniaksi. Päivä sijoittui aivan talvipäivän seisauksen kylkeen. Tuomaan päivään mennessä tuli joulun valmisteluiden olla valmiina joulurauhan alkaessa. (Laiho & Heikkinen 2006, 385 – 386).

Joulun merkitys kasvoi vasta myöhemmällä ajalla Suomessa ruotsalaisen kulttuuriperinteen ja kirkon vaikutuksista johtuen pienin askelin. Jouluna juhlittiin kirkon virallisen kannan mukaan Jeesuksen syntymää. Monet kekriin ja muihin sadonkorjuujuhliin liittyvät perinteet kuitenkin siirtyivät pikkuhiljaa joulun aikaan. Jouluna syötiin runsaasti ja leviteltiin olkia ympäri tupaa. Vaikka äänekäs työskentely oli kiellettyä joulun aikana, ei juhla ollut kuitenkaan kokonaan hiljaisuutta vaativa, sillä joulun kuului paljon leikkejä ja pikkutaikoja, joilla ennustettiin tuleva ja varmisteltiin hyvää tulevaa satokautta. (Vilkuna 1983, 331,334 -336, 339; Rantasalo 1955, 255 - 260).

Kansanrunousarkistossa on muutama uskomuskortti, jossa käsitellään hiljaisuuden merkitystä joulun aikaan, mutta vain yhdessä tapauksessa ”sääntöön” liitetään, jokin uskomus selkeästi. (Ks. esimerkiksi seuraavat uskomukset).

Tuomaanpäivänä astui joulurauha sisään. Silloin pantiin kaikki työkalut syrjään. Naiset peittivät rukkinsa eikä niihin saanut koskea koko joulurauhan aikana. Päresoihduilla liikkuminen iti myös jättää. Kaikkialla näkyi jo juhlan leima, sillä pöydille levitettiin valkoiset liinat ja kannettiin pöydille suuret lihakinkut ynnä puiset sahtituopit nautittaviksi. (SKS KRA. Pyhäjoki. HAKS 67. 1924).

Nuutti on joulun pyhien loppu. Tuomaasta Nuuttiin on joulun rauha, sinä aikana ei saa tehdä mitään käsi töitä, kehrätä eikä kartata, leipoa, ei teurastaa eikä koskea pyyntimies pyydyksiään. (SKS KRA. Sievi. Honkala, Oskari. KT 186: 15.1938).

Joulurauha Tuomaanpäivästä Loppiaiseen, ei saa silloin metsää rikkoa, ei kehrätä ym., muuten karhu syöpi kesällä lehmiä j.n.e. (SKS KRA. Sotkamo-Kuhmo- Paltamo. Mustakallio, J. 299. 1881.)

Joulurauha hiljentymisineen on todennäköisesti liittynyt yleiskristilliseen perinteeseen, joka kehottaa rauhoittumaan pois työnteosta tärkeimpinä juhlapäivinä. Toisaalta viimeisimmässä yllä esitellyssä uskomuksessa metelöivästä työnteosta voi olla seurauksena kesällä karjanmenetystä. Logiikkaa vaikuttaa siltä, että jos ihminen rikkoo luonnon ja tuonpuoleisen rauhaa pauhaamalla tänä hiljaisuutta vaativana aikana, rikkoo luonto ja tuonpuoleinen ihmisen rauhaa kesällä, jolloin on ihmisen vuoro ottaa sosiaalista tilaa myös pihapiiristä. Kyseessä on siis negatiivinen epäsuora rituaali, jossa pyhän läsnäoloa kunnioittaen vältetään ottamasta siltä sosiaalista tilaa.

6. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

6.1 Dualistiset valtasuhteet ja sosiaalinen tilanottaminen äänellisen kommunikaation avulla vuodenkierron aikana

Vuodenkierto jakaantui ennen kaupungistumisen aikaa maaseudulla viljelysvuoden mukaan. Pääsiäisen seuduilla on siirrytty ulkotöihin päästämällä karja laitumille ja aloitettu viljelystyöt. Kevästä syksyyn työskentely on tapahtunut ulkona ja maataloustöiden lisäksi on harjoitettu metsästystä ja kalastusta siirtymällä myös omasta pihapiiristä kauemmaksi. Syksyllä, viimeistään kekrin aikoihin karja on siirretty sisätiloihin ja sato on korjattu. Tämä tarkoitti töiden siirtymistä sisätiloihin puunhakkuuta ja satunnaista metsästämistä lukuun ottamatta. Puhteina tehtiin käsitöitä.

Ulkotöiden aikaan ihmisten sosiaalinen tila on siis oman pihapiirin lisäksi levittäytynyt sen ulkopuolelle metsän piiriin ja kylille juhlien aikaan. Ihmiset ovat täyttäneet reviiriään työnteon ja sosialisoinnin äänin, työntäen metsänpäihin toista todellisuuden luonnetta ja tuonpuoleisuutta kauemmaksi nyt laajentuneesta elinpiiristään. Metsä on nähty

samankaltaisena, mutta myyttisenä, toisena todellisuutena asukkaineen. Syksyn tullen talven loppupuolelle asti metsänväki ja tuonpuoleinen on ottanut sosiaalista tilaa takaisin ihmisiltä, jolloin työskentely on ollut ihmisillä hiljaisempaa ja siirtynyt suureksi osaksi sisätiloihin.

Sosiaalista tilaa on säädelty erilaisin maagisin rituaalein ja erityisesti äänillä, metelillä sekä hiljaisuudella pyhän ja profaanin sekä metsänpiirin/tuonpuoleisen ja ihmisten välillä. Ihmisten työskennellessä ulkona äänet valtaavat tilaa jo luonnostaan työstä kuuluvalla äänellä (esim. puun hakkaaminen, lehmien kellot, tuohitorvet, rakentaminen, jutustelu). Kesäajan juhlia (juhannus, häät yms.) on monesti myös juhlittu koko kylän voimin ulkotiloissa ottaen sosiaalista tilaa metsänpiiriltä.

Kun pimeänä vuodenaikana on metsänpiirin ja/tai tuonpuoleisten aika ollut ottaa ympäristöä haltuunsa, on ollut ihmisten vuoro pääasiallisesti hiljetä. Syksyn ja talven aikana töiden siirtyessä suurimmaksi osaksi sisätiloihin ovat ihmiset erityisesti juhlapyhien aikaan pitäneet hiljaisuutta hyveenä ja metelöintiä epäkunnioittavana juhlapyhää ja/tai metsänpiiriä ja tuonpuoleisia kohtaan. Äänitabuilla ja rituaalisella hiljaisuudella on säädelty rajankäyntiä aikana, jolloin tuonpuoleisella on ollut suurempi reviiri ympäristössä. Tuonpuoleiseen ja metsänpiiriin on suhtauduttu kunnioittavasti ja varoen meteliä. Ääni tämänlaisena ajankohtana ”väärässä paikassa” on meteliä, eräänlaista rituaalista ”likaa” ja täten vaarallista.

Riitta Rainion kirjoittaa artikkelissaan *Mikält kellot kuuluu, sielt pahat pajetkoon. Historia miriabilis 3. Kuultava menneisyys. Suomalaisen äänimaiseman historiaa* (2005) ja väitöskirjassaan *Suomen rautakautiset kulkuset, kellot ja kelloriipukset*. (2010), että tämä rituaalinen hiljaisuus oli alistumista tuonpuoleisen ja metsänpiirin vallanvaihdolle. Ihmisten hiljaisuus ei kuitenkaan ole ollut puhdasta alistumista tuonpuoleiselle ja metsänpiirille ja ainoastaan valta-asemiin liittyvää rajankäyntiä liminaalisina aikoina. Toki metelöinnillä hiljaisuutta vaativana aikana on uskottu olevan seuraamuksena rangaistuksenomaisia seuraamuksia erityisesti karja- ja viljaonnassa (sekä villieläinten ja mm. ukkosen kanssa), mutta hiljaisuutta on toisaalta käytetty hyväksi enteiden kuuntelussa. Koska luonnolla ja tuonpuoleisissa oli sosiaalinen tila vallassaan myös äänellisyyden kautta, antoivat nämä toimijat vinkkejä tulevasta erilaisin symbolisin äänientein. Enteet on puolestaan koettu elintärkeiksi ja hyödyllisiksi selviytymisen ja

hyvinvoinnin kannalta. Ihminen on ollut rituaalisessa rajankäynnissä aktiivisin osapuoli, jonka toiminta on määrittänyt rituaalien onnistumisen. Tässäkin mielessä ihminen ei ole ollut missään vaiheessa vuodenkiertoa täysin alisteisessa asemassa metsäpiiriin tai tuonpuoleiseen.

6.2 Rituaalisen kuunteluhiljaisuuden funktiot ja maaginen logiikka

Ääniä on kuunneltu ympäristöstä erottuvilla paikoilla ”rajankäynnin” kohdilla liminaalisina ajankohtina, jolloin normaalit dualistisen kentän normit ja valta-asemat eivät ole täysin voimassa. Tässä kontekstissa (erityinen liminaalinen/pyhä ajankohta + yö dualistisen maailmankuvan tuonpuoleisen kentällä) nämä paikat ovat pyhiä ja niitä rituaalisessa mielessä lähestyessä on tullut myös käyttäytyä eri tavoin varautuen, jotta taika ei kääntyisi enteiden kuuntelijaa vastaan. Kuulijan on ollut tarkoitus hiljentymällä kuuntelemaan saada akustisia signaaleista arvokasta tietoa esimerkiksi selviytymisen ja pariutumisen kannalta tulevaisuudesta tuonpuoleisilta ja metsänpiiristä.

Kuunteluhiljaisuuden avulla saadut äänienteet toimivat lähes aina jäljittelymagian logiikan mukaisesti. Esimerkiksi entenä kuultu lautojen pauke ennusti kuolemaa (muistutti ruumisarkun valmistusta), nauru tulevia ilon aiheita ja kulkusten helinä häitä (häissä kuljetuksessa käytetyillä hevosilla oli usein kulkuset valjaissaan). Joskus hiljaisuutta ja kuuntelua on edeltänyt kysyjän korkealta paikalta suoritettu huuto, joka on toiminut eräänlaisena kysymyksenä tuonpuoleiselle vastaajalle, jolloin kommunikaatio on ollut kaksisuuntaista, tämä on kuitenkin ollut aineiston perusteella harvinaisempaa.

Välillä hiljaisuutta vaativina aikoina enteitä on kuunneltu myös toisten ihmisten kotien ikkunoiden alla. Kuten aiemmin mainittiin, usein tulevaisuudesta on saatu vinkkejä kuitenkin Veikko Anttosen (1996) pyhäksi määrittelemien maastonkohtien raja-alueilla: tienristeyksissä tai korkeilla kohdilla, kuten talojen katoilla, kivillä ja kukkuloilla. Välillä enteiden antajan on tulkittu olevan piru tai noita, välillä se on jäänyt epäselväksi.

Kyseessä on joka tapauksessa ollut epäsuoran magian logiikka, jolloin maagisia enteitä on toimittanut aina välittäjä eli henki, noita, piru tai muu vastaava.

6.3 Tabuäänien funktiot ja maaginen logiikka

Metelöinnillä uskottiin hiljaisuutta vaativana aikana olevan ikäviä seuraamuksia seuraavan vuoden kierron aikana. Tämäkin maaginen ajattelu tabuäänistä edusti usein jäljittelymagian logiikkaa. Esim. kova meteli Pietarinpäivänä saattoi houkutella ukkosta tai villieläimiä pihapiiriin. Suun aukominen vääränä hetkenä saattoi houkutella seuraavana kesänä aukinaiseen suuhun ja ympärille pörisemään ötököitä. Äänellinen tilanotto ei ole kuitenkaan jakautunut mustavalkoisesti niin, että syys- ja talviaikana vallitsisi ihmisten keskellä ainoastaan hiljaisuus ja kesäaikana metelöinti. Keskeltä talvea löytyy muun muassa Heikinpäivä, joka on merkinnyt talven selän katkeamista. Tätä ”katkeamista” on korotettu ja avitettu metelöimällä ja matkimalla paukauksen ääntä. Tämän metelöinnin voidaan tulkita olevan merkki ihmisiltä metsänpiirille ja tuonpuoleisille, että hiljaisuuden aika on nyt yli puolivälin, pian koittaa kevät ja sosiaalisen tilan takaisin ottaminen. Keskellä kesää on hiljaisuutta vaadittu samoin tavoin poikkeuksellisesti edelläkin mainittuna Pietarinpäivänä, Kukkamaarianpäivänä ja Jaakonpäivänä. Hiljaisuuden vaatimus keskellä kesää on yhdistynyt pyhimysten kunnioittamiseen, mutta päiviin on liitetty ei-kristillisiä ja maagisia uskomuksia.

6.4 Pyhä meteli siirtymäriittinä ja sosiaalisen tilanoton välineenä

Useina juhlapyhinä, muun muassa laskiaisena, äänellisyys on ollut kaksijakoista. Esimerkiksi päivällä on metelöity ja illalla kuunneltu hiljaisuudessa. Sosiaalinen tilanjako äänellisyydessä on jaettu yötä ja päivää rajana käyttäen ihmisten ja tuonpuoleisten välille. Näissä ensi katsomalta ristiriitaisissa juhlapyhissä rituaalisen hiljaisuuden/tabuäänien ja toisaalta pyhän metelin vuorottelu ovat olleet van Gennepin (1960) lanseeraamia siirtymärituaalin vaiheita, joissa ensin erotaan normaali olotilasta eli profaanista todellisuudesta, siirrytään liminaaliseen välivaiheeseen, jossa normaali todellisuuden lait eivät päde ja tämän jälkeen palataan takaisin normaalitilaan rituaalisen siirtymän ollessa ohi. Erityisesti limiminaalivaiheessa ihmisen toiminta on ollut päinvastaista kuin

normaalisti ja rituaalinen toiminta ja siihen liittyvät maagiset toimet on toteutettu toimien kansanuskon dualistisen kentän tuonpuoleisen kentän logiikan mukaisesti.

Ihmisten metelöinti, ”pyhä meteli”, jolla on pyritty kommunikoimaan tuonpuoleisen kanssa, ajoittuu suurimmaksi osaksi vuodenaikojen väliseen liminaalivaiheeseen kevättalvelle. Kevät ja sosiaalisen tilanottaminen ovat ajallisesti aivan nurkan takana ja metelöintiä harjoitetaan rituaalisena siirtymäriittinä ennen ns. vallanvaihtoa. Muuten vielä hiljaisuutta vielä vaativan pääsiäisviikon aikana kiirastorstaina karkotetaan ensimmäisen kerran pihapiiristä tuonpuoleista, tässä tapauksessa ”Kiiraa”. Metelöinti ja karkotusrituaalit jatkuvat huutoöinä ja vappuna, jolloin karja vihdoon viimeistään päästetään laitumille ja lopullinen sosiaalinen tilanotto metsänpiiriltä ja tuonpuoleisilta otettiin pihapiiristä ja sen lähistöltä äänellisenä kommunikaation ja muun väkevän rituaalisen magian avulla. Vappua on seurannut vielä helatorstai ja kanttausviikot.

Pyhä meteli ja rituaalinen hiljaisuus ovat yhteisön symbolisia kategorioita määrittäviä kognitiivisten rajojen ja niiden ylityksen merkitsijöitä ja siirtämisen apuvälineitä. Valtarajoja rikkovia toimia säännellään tabusäännöin, jotka pitävät kansanuskon dualististen kenttien tämän- ja tuonpuoleisia asioita omilla kentillään. Esimerkiksi iltaisin ei saisi tehdä metelöiviä töitä, etenkin metsässä ja metsässä asioidessa oli hyvä ensin kysyä lupaa haltijoilta toimiinsa. Toisaalta vuodenkulun rajavaiheissa, ihminen on liminaaliajan turvin käyttänyt äänellisyyttä näiden valta-alueiden laajentamiseksi ja saadakseen metsän ja tuonpuoleisen huomion. Riitta Rainio (2010) toteaa väitöskirjassaan, että pyhää meteliä on käytetty jo esihistoriallisista ajoista lähtien sekä eräänlaisena akustisen aseena että varautumisvälineenä, jonka avulla saatiin luotua ympärille eräänlainen maaginen suojakenttä. (Rainio 2010, 171 – 173.) Myös minun tutkimukseni puoltaa metelöinnin osalta samoja teemoja.

6.5 Pyhä meteli ja rituaalinen hiljaisuus yhteisöä vahvistavana rituaalina ja merkitysjärjestelmänä

Kansanuskon dualistisuus ja siihen liittyvät äänelliset rituaalit ovat toimineet myös yhteisöä ja sen jakamaa merkityskenttää sekä sosiaalisia rakenteita vahvistavana elementtinä. Toistamalla ja viemällä eteenpäin seuraaville sukupolville kyseisiä rituaaleja ovat naisten ja miesten, metsän ja kodinpiirin, tuonpuoleisen ja tämänpuoleisen erot ja roolit piirtyneet hyvin konkreettisella tavalla esiin käytännön elämässä. Jaettu maailmankuva ja arvomerkitysjärjestelmä puolestaan vahvistavat yhteisöä ja sen identiteettiä, mikä on toiminut yhdessä metelöinnin ja hiljentymisen tärkeimpänä funktiona.

6.6 Tutkimusaiheita äänellisyyden parista

Toivon, että tästä pro gradusta on lähdetietoineen ja tuoreita näkökulmia kulttuurintutkimukseen liittäen apua myös samoista aihepiireistä kiinnostuneille tutkijoille. Äänellistä näkökulmaa, pyhää meteliä ja rituaalista hiljaisuutta soisi tutkittavan enemmänkin uskontotieteen kentällä, niin vanhakantaisen, institutioituneen kuin postmoderninkin uskonnollisuuden parissa.

Erityisen mielenkiintoista olisi seurata oman graduni tutkimuksellisia jalanjälkiä, mutta soveltaa sitä nykyuskonnollisuuden kentälle ja vertailla ovatko samat äänellisen kommunikaation ja pyhän merkitsemisen rajat vielä voimassa. Toistaiseksi viittaukset uskontotieteeseen äänellisyyteen liittyvässä tutkimuksessa ovat olleet sivuroolissa, mutta sen siirtyessä fokukseksi voitaisiin saada mielenkiintoista vertailumateriaalia ja tuoretta näkemystä muun muassa uskontososiologiseen tutkimukseen. Myös muu moniaistillinen tutkimusnäkökulma olisi tervetullutta niin uskontotieteen kuin muun kulttuurintutkimuksen alalle. Esimerkiksi tuoksujen ja tuntoaistimusten mukaan ottaminen näkökulmarepertuaariin visuaalisen ja tekstuaalisen lisäksi olisi virkistävä näkökulman muutos.

8. BIBLIOGRAFIA

8.1 Lähteet

SKS KRA= Suomalaisen kirjallisuuden seuran kansanrunousarkisto.

Uusivuosi

SKS KRA. Lappajärvi. KRK 184. Loukola. J. 85.

SKS KRA. Anjala. Tyyskä J.439. 1888.

SKS KRA. Hauho. Hämeenlinnan alakouluseminaari, Aune Lehtinen 4596. 1935.< Kalle Lindeman, 78v.

SKS KRA. Kankaanpää. Hämeenlinnan alakoulusemin. 5316. 1935.

Heikinpäivä

SKS KRA. Lohtaja. Reinholm 70:19 Kansallismuseo.

SKS KRA. Perho. Paulaharju 15173. 1928.

Laskiainen

SKS KRA. Pertteli. Kallio, Niilo 2828.1914.

SKS KRA. Pöytä. Vihervaara.3909.1912.

SKS KRA. Kokemäki. Porin tyttölyseo b) 976.1926.

SKS KRA. Töysä. Peltonen, Erkki 189. 1925.

SKS KRA. Jalasjärvi, KRK 187. Ojala, L. 494.

Pääsiäinen

SKS KRA. Virrat. Toriseva, V.A. 47. 1936.

SKS KRA. Iisalmi. Lindman, Yrjö 46. 1937.

SKS KRA. Sotkamo. Komulainen, A.V 68. 1897.

SKS KRA. Nilsiä. KRK 94. Horttanainen, E. 829.

SKS KRA. Nurmes. KRK 160. Kuosmanen, H E. 22.

SKS KRA. Nurmes. Partanen, Jorma 324. 1936.

SKS KRA. Viljakkala. Mattila, M. 429. 1931.

SKS KRA. Lammi. KRK 126. Kinnari. Y. 111.

SKS KRA. Pielavesi. KRK 114. Raatikainen, E.157.

SKS KRA. Kotka. <Kuhmalahti>. Hämeenlinnan alakoulusemin. 5184. 1935.

Jyrin/Yrjönpäivä ja huutoyöt

SKS KRA. Joutseno. Kutila, Elsa 263.1936.

SKS KRA. Salmi, Karkun kylä. Ulla Mannonen 1217.1936. -Martta Kuha, 54 v.

SKS KRA. Ilmantsi, Möhkö. A.Lämsä 636. 1937. Niilo Suihko, työ., s. 1873. SKS KRA.

Salmi, Hyrsylä. A.V. Rantasalo 61. 1933.- Ilja Läytty, 55v. SKS KRA. Salmi, Hyrsylä. A.V. Rantasalo 61. 1933.- Ilja Läytty, 55v.).

Vappu

SKS KRA. Artjärvi. Uino, K. E. 22. 1888.
SKS KRA. Orimattila. Järvinen, Aino 230. 1937.
SKS KRA. Virrat. Mäkinen, Eino 2645.1937.
SKS KRA. Virrat. Virtain Vaskiveden nuorisoseura 543. 1946. Marjaana Jokela, 73v.
SKS KRA. Ylihärmä. Paulaharju 8187.1929.
SKS KRA. Kankaanpää. Laiho, Antto. 200.1890.

Juhannus

SKS KRA. Tuuteri. S. Sääski 5318. 1944.<Sofia Kapanen s. 1909.
SKS KRA. Piikkiö. Kallio, Niilo 2325.1914.
SKS KRA. Nousiainen. Leivo, Frans 2119. 1936.
SKS KRA. Muurla. HAKS 1199. 1928.
SKS KRA. Mikkeli. Lyytikäinen, Veikko 51. 1936.
SKS KRA. Mikkeli. Lyytikäinen, Veikko 51. 1936.

Pietarinpäivä

SKS KRA. Joroinen. Kinnunen, A. 362. 1886.
SKS KRA. Mäntyharju. Karhu, J 3324 - 25.1936.
SKS KRA. Perniö. Hjort, G.A 139. 1885.

Jakoaika

SKS KRA. Keski-Inkeri (Koprima). Lukkarinen, J. 1937.
SKS KRA. Pyhäjärvi U.I. Holmberg, U. 85. 1909.
SKS KRA. Spankkova. Maria Virolainen 1197. 1948.
SKS KRA. Kujanitsa. Lukkarinen, J.1477. 1911.
SKS KRA. Ropsu. S. Sääski 5347. 1944.

Kekri

SKS KRA. Puolanka. Paulaharju 6838. 1915.
SKS KRA. Hailuoto. Paulaharju, Samuli 5749. 1912. Kert. Heikkilän pojat.
SKS KRA. Puolanka. Paulaharju 6861. 1915.
SKS KRA. Säräisniemi. Paulaharju 6860. 1914.
SKS KRA. Rutakko. Krohn, K. 13924. 1885.
SKS KRA. Kuhmalahti (<Teisko). Hakala, Y. KT: 16:50. 1938.

Tuomaanpäivästä joulun

SKS KRA. Pyhäjoki. HAKS 67. 1924.
SKS KRA. Sievi. Honkala, Oskari. KT 186: 15.1938.
SKS KRA. Sotkamo-Kuhmo- Paltamo. Mustakallio, J. 299. 1881.

8.2 Kirjallisuus

Anttonen, Veikko

1996 *Ihmisen ja maan rajat. 'Pyhä' kulttuurisena kategoriana*. Helsinki: SKS.

Anttonen, Veikko

2012 *Uskontotieteen maastot ja kartat*. Vantaa: SKS.

Douglas, Mary

2005 *Puhtaus ja vaara*. Jyväskylä: Vastapaino.

Durkheim, Émile & Randell, Seppo

1980 *Uskontoelämän Alkeismuodot: Australialainen Toteemijärjestelmä*. Helsinki: SKS.

Grönfors, Martti

1982 *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät*. Helsinki: WSOY.

Issakainen, Touko

2004 Taikatekstien arkistokontekstit ja hermeneuttinen tutkimusote. *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Toim. Kurki, Tuulikki. Pieksamäki: SKS. 111 – 137.

Järviluoma, Helmi & Piela, Ulla

2016 Äänimaisemat tulkintojen kohteena. *Kalevalaseuran vuosikirja 95. Äänimaisemissa*. Toim. Järviluoma, Helmi & Piela, Ulla. SKS: Porvoo. 7 – 14.

Koski, Kaarina

2004 Monitulkintaisen aineiston ongelmia. Huomioita uskomustarinoiden luokittelusta. *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Toim. Kurki, Tuulikki. Pieksamäki: SKS. 91 – 110.

Kurki, Tuulikki

2004 Tekstit kansanrunousarkiston liepeillä. *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Toim. Kurki, Tuulikki. Pieksamäki: SKS. 65 – 90.

Kytö, Meri

2016 Asumisen rajat. Yksityinen äänimaisema naapurisuhteita käsittelevissä nettikeskusteluissa. *Kalevalaseuran vuosikirja 95. Äänimaisemissa*. Toim. Järviluoma, Helmi & Piela, Ulla. SKS: Porvoo. 53 – 70.

Laaksonen, Pekka & Saarinen (Toim.)

2004 *Arkiston avain. Kansanrunousarkiston kortistot, hakemistot, lyhenteet*. Helsinki: SKS.

Lahelma, Antti

2008 Henget kallion sisällä: ei visuaaliset kokemukset osana kalliomaalausten tutkintaa. *Aurinkopeura IV*. Hämeenlinna: Suomen muinaistaideseura ry. 62 – 75.

Laiho, Antto & Heikkinen, Jani (Toim.)

2006 *Vanhan kansan merkkipäivät*. Hämeenlinna: Karisto Oy.

Laitila, Teuvo

2006 *Ihmisen jumalat -johdatus uskontotieteeseen*. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.

Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli

2003 *Miksi Erilaisuus? Erilaisuus*. Toim. Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli. Jyväskylä: Gummerus. 7 -20.

Pulkkinen, Risto

2014 *Suomalainen kansanusko –Samaaneista saunatonttuihin*. Tallinna: Gaudeamus.

Pulkkinen Risto & Lindfors Stina

2016 *Suomalaisen kansanuskon sanakirja*. Tallinna: Gaudeamus.

Pyysiäinen, Ilkka

2008 *Intuition vastaisuus, essentialismi ja agenttius. Uskonto ja Ihmismieli*. Toim. Ketola, Kimmo & Pyysiäinen Ilkka. Helsinki: Gaudeamus. 31 – 50.

Rainio, Riitta

2010 *Suomen rautakautiset kulkuset, kellot ja kelloriipukset*. Helsinki: Suomen musiikkikirjastoyhdistys.

Rainio, Riitta

2005 *Mikält kellot kuuluu, sielt pahat pajetkoon. Historia miriabilis 3. Kuultava menneisyys. Suomalaisen äänimaiseman historiaa*. Toim. Ampuja, Outi & Kilpiö, Kaarina. Saarijärvi: Gummerus. 280 -303.

Rantasalo, A.V.

1955 *Arkea ja juhlaa*. SKS: Helsinki.

Salmi, Hannu

2001 *Onko tuoksuilla ja äänillä menneisyys? Aistien historia tutkimuskohteena. Kulttuurihistoria: Johdatus Tutkimukseen*. Immonen, Kari & Leskelä-Kärki, Maarit (Toim.). Helsinki: SKS. 339-357.

Schafer, R. Murray

1977 *The Tuning of the World*. New York: Alfred A. Knopf.

Siikala, Anna-Leena

1985 *Kansanusko*. Espoo: Weilin+Göös.

Siikala, Anna-Leena

1999 *Suomalainen Samanismi*. Hämeenlinna: SKS.

Siikala, Anna-Leena

2004 *Itämerensuomalaisten mytologia*. Porvoo: SKS.

- Tarkka, Lotte
2005 *Rajarahvaan laulu. Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821 – 1921*. Helsinki: SKS.
- Truax, Barry
2011 *Acoustic Communication. Second edition*. Conneticut: Ablex Publishing.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli
2002 *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Turner, Victor
2007 *Rituaali: Rakenne ja Communitas*. Helsinki: Summa.
- Uimonen, Heikki
2016 Muuttuvat suomalaiset äänimaisemat ja kuulumisen politiikka. *Kalevalaseuran vuosikirja 95. Äänimaisemissa*. Toim. Järviluoma, Helmi & Piela, Ulla. SKS: Porvoo. 15 – 33.
- van Gennep, Arnold
1960 *The Rites of Passage*. Chicago: The University of Chigago Press.
- Venäläinen, Juhana
2016 Kuuloyhteisestä kuuntelunvapauteen. Kaikupohjia äänimaisemien kestäville käyttökulttuureille. *Kalevalaseuran vuosikirja 95. Äänimaisemissa*. Toim. Järviluoma, Helmi & Piela, Ulla. SKS: Porvoo. 34 – 52.
- Vilkuna, Kustaa
1983 *Vuotuinen ajantieto*. Keuruu: Otava.
- Vilkuna, Kustaa
1968 *Vuotuinen ajantieto*. Keuruu: Otava.